

PUUTE KIELIJÄRJESTELMÄSSÄ

Tiedostamaton Jacques Lacanin psykoanalyttisessä teoriassa

Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Oskar Repo
Pro gradu -tutkielma
Syksy 2020

TIIVISTELMÄ

PUUTE KIELIJÄRJESTELMÄSSÄ

Tiedostamaton Jacques Lacanin psykoanalyttisessa teoriassa

Oskar Repo

Filosofia

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaajat: Jussi Backman, Joonas Taipale

Syksy 2020

65 sivua

Tässä tutkielmassa tarkastellaan, mitä Jacques Lacan tarkoittaa tiedostamattoman käsitteellä psykoanalyttisessä teoriassaan.

Tutkielman alussa tiedostamattoman käsitettä taustoitetaan lyhyesti Sigmund Freudin psykoanalyttisen teorian kautta sekä selittämällä ranskalaisen strukturalismin keskeisiä näkemyksiä, jota ovat vaikuttaneet Lacanin teorian kehittymiseen.

Tutkielmassa käydään läpi ja vertaillaan Lacanin seminaareja 1 ja 7. Nämä seminaarit on valittu päälähteiksi, koska seminaari 1 edustaa Lacanin julkaistujen seminaarien varhaista näkemystä ja seminaari 7 Lacanin teorian puoliväliä.

Lacanin teoria on muuttunut merkittävästi seminaarin 1 ja seminaarin 7 välillä ja tutkielmani tavoite on syventää ymmärrystä Lacanin tiedostamattoman käsitteestä vertaamalla näitä seminaareja toisiinsa. Tiedostamaton on yksi Lacanin teorian keskeisimmistä käsitteistä, ja käsitteen muuttuessa muuttuu myös hänen teorian näkemys todellisuuden luonteesta.

Lacanin teoriassa tarkastellaan ihmistä kielen omaksuneena ja kielen lävistämänä olentona. Seminaarissa 1 Lacan tarkoittaa tiedostamattomalla kasvatuksen kautta omaksuttua ja yksilön kohdalla erityisellä tavalla tulkittua kielellis-sosiaalista verkostoa häiritsevää ja kieleen kietoutunutta ilmiötä. Seminaarissa 7 tiedostamattoman käsite viittaa prosessiin, jossa yksilön sisäistämä kielellis-sosiaalinen järjestys pyrkii jäsentämään kyseiselle järjestykselle ”mahdotonta”, ei-kielellistä todellisuuden tasoa ja kyseinen prosessi aiheuttaa yksilölle erityisen nautinnon mahdollisuuden.

Avainsanat: tiedostamaton, psykoanalyysi

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	2
2. Kuinka Freudin tiedostamaton ja Saussuren kielitiede löysivät toisensa?.....	6
2.1 Ferdinand de Saussure.....	6
2.2 Freud.....	10
2.3 Ranskalainen strukturalismi.....	14
2.4 Lacan.....	19
3. Tiedostamaton seminaarissa 1.....	25
3.1 RSI-järjestelmä optisessa mallissa.....	25
3.2 Ego ja toinen puhe.....	28
3.3 Missä tiedostamaton on?.....	31
3.4 Intersubjektiivisuus ja väärintunnistaminen.....	34
3.5 Trauman epäselvästä roolista ja lyhyt kertaus seminaarista 1.....	39
4. Tiedostamaton seminaarissa 7.....	41
4.1 Laki.....	42
4.2 Onko halun objekti kielijärjestelmälle ulkoinen vai sisäinen?.....	44
4.3 Inestihalu ja halun objekti.....	47
4.4 Halun objekti ja nautinto.....	49
4.5 Lyhyt kertaus seminaarista 7.....	55
5. Lopuksi.....	57
Lähteet.....	60

1. Johdanto

Miksi ”tiedostamaton”? Tutkielmani käsittelee arkisesta puheesta tuttua käsitettä. ”Tiedostamattomasta” puhutaan muun muassa teon merkityksen jossittelussa: jätitkö hänet tahallasi käsittelemättä vai teitkö sen tiedostamatta, siis syystä, joka on itseltäsi hämärän peitossa? Seuraava askel voisi olla arvuutella teon salaisen merkityksen johtuvan vaikkapa toimijan äitisuhteesta. Tätä kutsutaan englanninkielisessä lacanilaisessa kirjallisuudessa toisinaan ”villiksi psykoanalyysiksi”. Nähdäkseni arkinenkin puhe tiedostamattomasta ohjaa ajattelemaan inhimillisen elämän kannalta syvällisiä kysymyksiä merkityksestä ja merkityksettömyydestä, tietoisesta ja tiedostamattomasta.

Tiedostamaton on psykoanalyysin perustaja Sigmund Freudin käyttämä käsite, jonka avulla hän pyrki hahmottamaan ihmismielen sisäisiä, syvällä vaikuttavia prosesseja. Hänen mukaansa tiedostamattomat prosessit vaikuttavat yksilöiden tietämättä heidän toimintaansa, tunne-elämäänsä, muistamiseensa ja niin edelleen. Freud erotti *deskriptiivisen* tiedostamattoman *topografisesta* tiedostamattomasta. Edellisellä hän tarkoitti jotakin, josta ihminen ei satu olemaan tietoinen jollakin hetkellä. Emme esimerkiksi useinkaan tule ajatelleeksi kehomme asentoja, minkä vuoksi näitä asentoja voidaan ajatella ”tiedostamattomina”. Topografisella tiedostamattomalla Freud tarkoitti mielen ”paikkaa”, joka sijaitsee tietoisuuden alla tai uumenissa.

Freudin topografista tiedostamatonta on jatkokehitelty hänen seuraajiensa toimesta hyvin erilaisiin suuntiin. Esimerkkejä näistä jatkokehittelyistä ovat Carl Jungin arkkityyppiteoria, Erich Frommin ajattelu, jossa kriittinen teoria ja psykoanalyysi yhdistyvät, Anna Freudin minäpsykologia ja niin edelleen. Lacanilaisen tiedostamattoman käsitteen merkittävä ero suhteessa muihin psykoanalyttisiin teorioihin liittyy tiedostamattoman sijaintiin. Usein tiedostamattoman katsotaan löytyvän yksilöiden sisäisestä todellisuudesta, mutta lacanilaisessa teoriassa tiedostamaton on tietyissä mielessä yksilön ulkopuolella, tai hänen kietoutuneisuudessaan itsensä ulkopuolella olevaan ei-kielelliseen todellisuuteen. Itse tai kokemus minästä on lacanilaisessa ajattelussa kielen tuottamaa, joka kääntää intuitiivisen ajatuksen minästä jonakin kieltä edeltävänä ilmiönä nurinkurin. Koska tiedostamattoman

käsitteissä on eroja eri teorioiden välillä, on psykoanalyysia tarkasteltava heterogeenisena joukkona erilaisia teorioita. Tutkielmani tavoite on selittää yhtä tiedostamattoman tulkintaa.

Tutkielmani aiheena on ranskalaisen psykoanalyytikon Jacques Lacanin tulkinta Freudin tiedostamattoman käsitteestä. Lacanin tiedostamattoman käsitteen tarkastelu antaa näkökulman siihen kuinka ihminen on kietoutunut kieleen ja millaisia vaikutuksia tällä kietoutuneisuudella on. Lacan esittää varhaisessa teoriassaan tiedostamattomasta eräänlaisen ”struktuurilistisen” mallin, jossa painotetaan Ferdinand de Saussuren kielitieteellisiä näkemyksiä ja antropologi Claude Lévi-Straussin käsityksiä sosiaalisen elämän rakenteista. Tarkastelen tutkielmassani Lacanin varhaisen teorian näkemystä tiedostamattomasta Lacanin seminaarin 1 yhteydessä. Tarkastelen myös hänen tuotantonsa keskivaiheen näkemystä tiedostamattomasta seminaarin 7 yhteydessä.

Tiedostamaton on teoreettinen käsite, jota voidaan tarkastella ainoastaan sen vaikutusten kautta. Tiedostamattoman vaikutusten oletetaan ilmenevän inhimillisessä elämässä, minkä vuoksi tarkastelen seminaareissa myös Lacanin ihmiskuvaa.

Lacanalainen psykoanalyysi painottaa kielen merkitystä inhimillisessä ja sosiaalisessa elämässä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että todellisuus olisi vain kielellistä. Kielen lisäksi mielen sisäinen kuvitteellinen todellisuus ja kieltä pakeneva ei-kielellisen todellisuuden puoli kietoutuvat kielen kanssa todellisuuden eri tasoiksi. Lacanalaisen tiedostamattoman käsite viittaa näkemykseen, jossa kielellisyys jäsentelee kielellisen, mielellisen ja ei-kielellisen todellisuuden tasoja erityisellä tavalla. Mitä tapahtuu, kun nämä tasot vaikuttavat toisiinsa elämän jatkuvassa virrassa, ja millainen on kielen vaikutus sen asettuessa osaksi näiden tasojen kokonaisuutta? Lacanalaisen tiedostamattoman tarkastelu on kielen väliintulon tarkastelua inhimillisen elämän kokonaisuudessa ja kielellisen väliintulon jatkuvan epäonnistumisen tarkastelua.

Koska lacanalaisessa teoriassa painottuu kielen merkitys, siinä painottuu myös kieliteoria. Saussuren perillisenä Lacanin teoriassa kieltä ajatellaan omalakisena ja keinotekoisena merkkijärjestelmänä, joka ei ole redusoitavissa esimerkiksi biologisiin ilmiöihin. Tämä ei

tarkoita, että kieli esimerkiksi kumoaisi ihmisen biologisen perustan, vaan kieli muodostaa inhimillisen elämän erityisen osa-alueen, joka toimii ruumista, mieltä, havaitsemista, muistamista ynnä muuta erityisellä tavalla jäsentävänä prosessina.

Tutkielmani pääaineistoksi olen valinnut Lacanin seminaarit 1 (Freudin kirjoitukset tekniikasta) ja 7 (Psykoanalyysin etiikka). Lukiessani Lacanin tuotantoa päädyin valitsemaan nämä seminaarit, koska ne edustavat Lacanin tuotannon varhaista teoriaa ja seminaari 7 tuotannon puoliväliä. Lacanin teoria on muuttunut merkittävästi seminaarin 1 ja seminaarin 7 välillä ja tutkielmani tavoite on syventää ymmärrystä Lacanin tiedostamattoman käsitteestä vertaamalla näitä teorian muotoilujen eri vaiheita toisiinsa. Seminaarissa 1 Lacan painottaa erityisesti kielen merkitystä ja seminaarissa 7 hänen teoria tiedostamattomasta alkaa kietoutua vahvemmin ei-kielellisen tai kielen ulkopuolelle jäävän ympärille.

Tutkielmani koostuu aluksi taustoittavasta luvusta, jossa käyn läpi Lacanin ajatteluun vaikuttaneita teoreetikkoja. Seuraavassa luvussa käyn läpi Lacanin seminaaria 1, jossa tiedostamattomasta ja ihmistä ajatellaan vahvasti kielellisesti määrittyneinä. Luvussa 4 käsittelen Lacanin seminaaria 7, jossa Lacanin ihmiskäsitys ja tiedostamattoman käsite ovat osittain irtaantuneet kielestä.

Lacani-laista kirjallisuutta on käännetty suomen kielelle vähän, eikä Lacanin teoriaa tällä hetkellä opeteta Suomessa juuri ollenkaan. Suomen kielelle käännetyissä kirjallisuudessa usein oletetaan lukijan tuntevan lacanilaiset peruskäsitteet. Tutkielmani tavoite on selvittää mitä Lacanin psykoanalyttisessä teoriassa sen yhdellä peruskäsitteellä tarkoitetaan. Katson, että tiedostamattoman käsite on myös filosofisesti hedelmällinen, sillä se tarjoaa käsitteellisen välineen mm. ihmisen olemista ja todellisuuden ja kielen perusluonnetta koskevien filosofisten kysymysten tarkasteluun.

Työni kannalta tärkeimmiksi Lacan-kommentaattoreiksi olen valinnut vaikutusvaltaisuuden, tunnettuuden ja tutkielmani aiheen perusteella Mladen Dolarin, Slavoj Žižekin ja Bernard Baasin. Heidän kirjoituksensa havainnollistavat ja laajentavat Lacanin ajattelua esimerkiksi elokuvien, yhteiskunnallisten rakenteiden, ja

kaunokirjallisuuden tulkintaan. Lacanin aikalaisten ja hänen ”intellektuaalisen miljöönä” korvaamattomaksi kuvaukseksi on osoittautunut François Dossin *Strukturalismin historia*. Tutkielmani kannalta hyödylliseksi on osoittautunut myös Merja Hintsan kirja *Mahdottoman rajoilla*, etenkin sen viimeinen luku, joka pyrkii löytämään yhtäläisyyksiä Jacques Derridan ja Lacanin näkemyksistä ja heidän Freud-tulkintoistaan.

2. Kuinka Freudin tiedostamaton ja Saussuren kielitiede löysivät toisensa?

Tässä luvussa taustoitan Lacanin teoriaa. Selitän Lacanin teorialle keskeisiä vaikutteita kuten strukturalismia, joka oli 1950- ja 60-lukujen Ranskassa yksi keskeisimmistä ajatussuuntauksista ihmistieteissä. Esittelen kielitieteilijä Ferdinand de Saussuren kieliteorian yleisiä periaatteita, jotka katson merkittäviksi Lacanin teorian ymmärtämisen kannalta. Saussuren teoria tarjosi myös olennaiset lähtökohdat strukturalismille. Kirjoitan myös lyhyesti Sigmund Freudin psykoanalyttisestä teoriasta ja esittelen joitakin sen tutkielmani kannalta tärkeimpiä käsitteitä. Freud oli myös strukturalismille keskeinen hahmo, sillä osa ihmistieteilijöistä koetti yhdistellä saussurelaista kielitiedettä, marxilaista kulttuuri- ja yhteiskuntatutkimusta, ja freudilaisia näkemyksiä ihmisestä. Lacanin teoria on yksi vaikutusvaltaisimmista pyrkimyksistä yhdistellä näitä aloja, joskin hänen teoriansa suhde strukturalismiin on monimutkainen.

2.1 Ferdinand de Saussure

Sveitsiläisen kielitieteilijän Ferdinand de Saussuren (1857–1913) vuosina 1907–1911 pitämien luentojen vaikutus oli voimakas erityisesti 1900-luvun puolivälin ranskalaisessa filosofiassa. Hänen oppilaansa koostivat luennot teokseksi, joka tunnetaan nimellä *Yleisen kielitieteen kurssi*. Kirja julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1916, Saussuren kuoleman jälkeen.

Yleisen kielitieteen kurssissa Saussure ehdottaa semiologista eli merkkiteoreettista menetelmää kulttuuria tutkiville tieteenaloille. Semiologiassa kulttuurisen toiminnan katsotaan perustuvan merkkeihin ja merkitykselliseen toimintaan. Kulttuurista toimintaa voidaan tutkia merkkien luonteen näkökulmasta konventioiden ja merkkijärjestelmien pohjalta (Culler 1994, 105). Saussuren vaikutus levisi seuraavien vuosikymmenien aikana moniin suuntiin ja vuonna 1961 antropologi Claude Lévi-Strauss määritteli antropologian semiologian haaraksi painottaen Saussuren työn merkitystä antropologialle (Culler 1994,

96). Erityisesti Saussurelta omaksuttua ”synkronisen” lähestymistavan soveltamista ihmistieteissä kutsuttiin 1900-luvun puolivälin Ranskassa ”struktuurismiksi”. Synkronialla tarkoitetaan tässä yhteydessä ajallis-paikallisesti rajattua merkkijärjestelmää, jossa merkitykset syntyvät näiden merkkien suhteesta toisiin. Esimerkiksi liikennevaloa voidaan ajatella merkkien synkroniana, jossa väreillä on merkityksensä suhteessa rajattuihin vaihtoehtoihin.

Ihmistieteet tai kulttuuria tutkivat alat eroavat esimerkiksi fysiikasta tai biologiasta siinä, että niiden kohteet ovat sosiaalisia (Culler 1994, 97), mikä tarkoittaa, että inhimillinen kanssakäyminen liittyy merkityksellisyyteen sekä yksilöön redusoitumattomaan toimintaan, siis jonkinlaiseen ihmistenväliseen sosiaalisesti jaettuun todellisuuteen. Merkkien ja merkitysten maailmassa Saussure tekee olennaisen erottelun merkitsijän (ransk. *signifiant*) ja merkityn (ransk. *signifié*) välillä. Merkitsijällä tarkoitetaan esimerkiksi kirjoitettua sanaa ja merkityllä mielen sisäistä esitystä siitä mitä tämä sana tarkoittaa tai edustaa. Merkitsijä on jaettu ihmisten välillä ja merkitty on mielensisäinen tulkinta.

Merkitsijän ja merkityn suhde on Saussuren teoriassa arbitraarinen. Merkitsijän ja merkityn välinen yhteys muodostuu eroihin perustuvassa järjestelmässä, jossa merkitsijä saa merkityksensä sen kautta, että se ei ole jokin muu merkitsijä. Esimerkiksi jos ajatteleme värejä merkitsijöinä, niin punainen ei ole mikään muu väri sen vuoksi, että ”punainen” on eri merkitsijä kuin ”sininen”, ”keltainen” tai ”vihreä”. Materiaaliset erot, siis kirjaimet ja foneemit, antavat merkitsijälle merkitsevän paikan merkkijärjestelmässä. Merkityt tai värikäsitteet jäsenyvät ja jakautuvat sen mukaan millainen merkitsijöiden ja niiden erojen kautta muodostuva järjestelmä on.

Saussure katsoo, että kielitiede tutkii materiaalistien objektien sosiaalista käyttöä (Culler 1994, 54–55). Sillä millaisella äänellä tai äänneillä kommunikaatiota tehdään ei ole niin suurta merkitystä kuin sillä, että äänneet erottuvat toisistaan ja noudattavat tietyn puheyhteisön sosiaalista käytäntöä. Oleellista on myös se, millaisilla suhteilla tietty yhteisö varustaa merkkejä, jotka vuorostaan määrittävät yhteisöä. Tällaisessa näkemyksessä painottuu merkkijärjestelmän tai kielen merkitys yhteisöjen ja yksilöiden mielensisäisen

todellisuuden määrittäjänä: jaetut merkitsijät ja merkkijärjestelmä määrittävät, kuinka ylipäätään on mahdollista ajatella.

Yksi keskeinen piirre Saussuren näkemyksessä oli kielenulkoisen referentin poissulkeminen. Sana ja kielen ulkoisessa todellisuudessa oleva asia eivät hänen teoriassaan muodosta minkäänlaista ykseyttä, vaan akustinen kuva (merkitsijä) ja käsite (merkitty) muodostavat sopimuksenvaraisen ykseyden eli merkin (Dosse 2011, 80). Toisin sanoen, kielenulkoiset asiat voidaan nimetä miten vain ja kielijärjestelmä, joka viittaa ulkoisiin asioihin, toimii omilla periaatteillaan ilman minkäänlaista sidosta kielessä viitattuun asiaan.

Lacanian teoriassa referentin ulossulkeminen näkyy kielen tai symbolisen järjestelmän sijoittumisessa omalle tasolleen. Omalla tasollaan kieli ei ole redusoitavissa esimerkiksi biologiseen aivotoimintaan; ihminen tarvitsee biologista aivotoimintaa ajatellakseen kielellisesti, mutta kieli sinällään muodostaa oman erityisen järjestelmänsä mahdollisuuksineen ja rajoituksineen.

Kielen arbitraarisuus ja autonomia eivät tarkoita Saussuren teoriassa, että kieliyhteisöjen jäsenet voisivat mielivaltaisesti valita kielellisen todellisuutensa muun muassa koska:

1. Arbitraarisuus vahvistaa merkitsijän ja merkityn sidettä, koska niitä ei ole mitään syytä vaihtaa toisiksi; toinen merkitsijä on yhtä arbitraarinen kuin toinen (Saussure 2014, 162).
2. Kielen muodostamia merkkejä on lukematon määrä, joten niiden korvaaminen ja muuttaminen on käytännössä vaikeaa (Saussure 2014, 162–163).
3. Kielelliset järjestelmät ovat monimutkaisia, mikä tekee niiden muuttamisesta hankalaa (Saussure 2014, 162–163).
4. Kieliyhteisö vastustaa muutoksia kielessä, sillä kieli on sidottu kielenkäyttäjien elämäntapaan, lakiin, uskontoon ja niin edelleen. Merkkien muutos on kieliyhteisön jäsenten elämien muuttamista (Saussure 2014, 162–163).
5. Ajatuksia ei ole olemassa ennen sanoja (Saussure 2014, 153). Toisin sanoen, ei ole olemassa sanojen ulkopuolista todellisuutta, josta voisi arvioida tai ajatella

vaihtoehtoja kielelle.

Kieliyhteisössä merkitsijän havaitseminen edellyttää *sisäistettyä* merkkijärjestelmää, joka muodostaa olennaisesti sosiaalisen todellisuuden, jossa yksilö elää. Kielessä identiteetit ovat Saussuren mukaan erojen kautta muodostuvia funktioita (Culler 1994, 32–33; Saussure 2014, 208). Kielellinen olio on olemassa vain suhteessa kielelliseen kontekstiinsa. Saussuren esimerkkiä lainaten voimme puhua Mikkelin bussista, joka säilyttää identiteettinsä lähtö- ja saapumisaikojensa sekä lähtöpaikkansa ja määränpään perusteella, vaikka bussi sinänsä olisi joka kerralla todellisuudessa eri auto. Tätä kielellisen olion paikkaa Saussure kutsuu arvoksi (Saussure 2014, 210). Kielen näkökulmasta havaittavat tai koettavat asiat ja ilmiöt saavat identiteettinsä sisäistetyssä ja jaetussa merkkijärjestelmässä; sellainen mikä ei kuulu merkkijärjestelmään ei joko ole olemassa tai on jonkinlainen rajatapaus.

Kielijärjestelmän synkroniassa todellisuus näyttää rajautuvan vain kielen rajaamiin mahdollisuuksiin. Saussuren teoriassa *langue* tarkoittaa tiettyä kieltä järjestelmänä ja *parole* tarkoittaa puhunnosta, kielen käyttöaktia, jonka kielen järjestelmä tekee mahdolliseksi (Culler 1994, 34). Synkronialla ja synkronisella kielitieteellä Saussure tarkoittaa kielen järjestelmän, *languen*, tutkimista ilman ajallisuuteen tai historiallisuuteen viittaamista (Culler 1994, 39.) *Languen* ja *parolen* välisen suhteen selvittäminen oli yksi strukturalismin haasteista. Voidaan ajatella, että *parole* on vain rajatun kielijärjestelmän passiivista käyttöä tai että *parole*, puhunta, vaikuttaa järjestelmään esimerkiksi aktiivisesti uutta luovalla tavalla.

Synkronisen kielitieteen näkökulmasta Saussuren teoriassa subjekti, yksilö tai ihminen, on suljettu kielijärjestelmän passiiviseksi osaksi (Dosse 2011, 83). Kielijärjestelmä, johon yksilö kuuluu ja jota hän tuottaa, on Saussurelle tutkimuksen kohde. Strukturalismissa synkronisen kielitieteen painottuminen johti ajatuksiin ”ihmisen kuolemasta” ja antihumanismista sekä tieteellisyyden vahvistumisesta ihmistieteissä (Dosse 2011, 84). Nämä piirteet havainnollistavat nähdäkseni strukturalistista ”ihmiskuvaa”, mikäli sellaiselle on löydettäviä yleisiä piirteitä. Ihmisen kuolema ja antihumanismi viittaavat yksilöiden passiiviseen asemaan suhteessa merkkijärjestelmään, jossa he elävät.

Tieteellisyyden vahvistuminen ihmistieteissä tarkoittaa synkronian mahdollistamaa täsmällisyyttä tutkimuksessa, koska synkronia on ajallisesti ja paikallisesti rajattu merkkijärjestelmä. Tarkka rajaaminen mahdollistaa merkkijärjestelmän tarkan analysoinnin.

2.2 Freud

Sigmund Freud (1856–1939) oli psykoanalyysin perustaja. Freud syntyi Itävallan keisarikunnassa juutalaisperheeseen. Hän opiskeli neurologiksi ja julkaisi useita alan artikkeleita. Hän pyrki yhdistämään neurologian ja psykologian, josta osoituksena erityisestä teksti *Entwurf einer Psychologie* (Luonnos psykologiaksi, 1895). Ennen Freudin kehittämää psykoanalyttista teoriaa ranskalainen neurologi Jean-Martin Charcot (1825–1893) teki tutkimuksillaan ”hysterian” käsitteestä tieteellisesti ja lääketieteellisesti kiinnostavan, mikä osaltaan raivasi Freudillekin tietä syventyä tieteellisessä työssään samoihin kysymyksiin. (Mannoni 2015, 14–15.)

Sana ”hysteria” on peräisin antiikin kreikan sanasta *hystera*, joka tarkoittaa kohtua. Historian saatossa hysterian käsitteen merkitykset ovat muuttuneet, mutta hysterian oireiden on katsottu olennaisesti muotoutuvan historiallisten tilanteiden ja kulttuuristen ilmiöiden mukaisesti. (Pietikäinen 2013, 125–126.) Hysterian ongelmassa on toisin sanoen erityistä sosiaalisten ja historiallisten ilmiöiden kietoutuminen ihmisen mieleen ja ruumiiseen, mikä on voinut ilmetä esimerkiksi yksilössä ahdistuksen tunteena erityisissä tilanteissa. Nykypsykiatriassa hysterian käsitteestä on luovuttu kokonaan.

Freud vietti muutaman kuukauden Charcot’n klinikalla¹ vuosina 1885–1886 ja seurasi siellä, kuinka Charcot käytti muun muassa hypnoosia hysterian hoitomuotona (Pietikäinen 2013, 127). Freudin mentori Josef Breuer kokeili hysteerikkopotilaansa Anna O:n (oikealta nimeltään Bertha Pappenheim) kanssa hypnoosia hoitomuotona. Erikoista Anna O:n

1 Octave Mannoni tulkitsee Freudin tutkimuksen metodeista löytyvän Charcot’lta perittyjä keinoja, esimerkiksi hyvin pitkäjänteinen tutkittavien joukon seuraaminen, kunnes näistä alkaa erottautua tyyppisiä. Tyypit mahdollistavat karkean ja laaja-alaisen tulkinnan joukosta. (Mannoni 2015, 98.) Esimerkiksi *Unien tulkinnassa* esitetään ja analysoidaan lukuisia unia ja kirjan viimeinen luku on teoriaosuus, joka noudattaa Charcot’n mallia joukon analysoinnista tyyppisiin. Merkittävä ero Charcot’n luonnontieteelliseen tutkimusasetteeseen on Freudin kiinnostuksessa tulkintaan ja merkityksiin.

tapauksessa oli, että Breuer antoi hänen puhua hypnoosissa ilman suggestiota ja siten löytää itse oireidensa syyt puhumalla. Oleellinen ero Charcot'n tulkintaan hysteriasta ”keskushermoston fyysikaalisena häiriönä” oli *ajatuksissa*, jotka näyttivät olevan piilossa hypnotisoidun tietoisuudelta.² (Mannoni 2015, 25–26.) Breuerin mukaan siis ajatukset aiheuttivat oireet, ei häiriö aivoissa. Freud ja Breuer havainnollistavat tiedostamattomien ajatusten vaikutusta tietoisuuteen esimerkiksi mielialoina, jotka valtaavat mielen ilman erityistä huolenaihetta (Breuer ja Freud 2000, 222–223). Hysteriasta kärsivillä potilailla he tulkitsevat piilevien ajatusten estyneen: niitä ei voitu jostain syystä tuoda tietoisuuteen, joten – Freudin ja Breuerin mukaan – mielen on oltava jakautunut tietoisuuden ja tiedostamattoman välillä (Breuer ja Freud 2000, 225).

Freudin teoriassa tiedostamaton muistaa kaiken (Freud 2005a, 43–44), mutta mikäli tiedostamaton unohtaa jotakin, se tapahtuu syystä. Unet olivat Freudille yksi keskeinen keino ymmärtää tiedostamatonta, mutta hän teoretisoi myös vitsien ja puheessa tapahtuvien virheiden perustuvan piiloajatuksiin. Sanat ja ilmaisut, jotka puheessa saattoivat unohtua tai vääristyä, perustuivat toisiin sanoihin assosiaatioiden kautta (Mannoni 2015, 72–73). Lacanilainen teoria painottaa Freudin teoriassa juuri kielellisyyttä.

Breuerin ja Freudin yhteistyön päätyttyä Freud työsti ja kirjoitti valmiiksi *Unien tulkinta* -teoksen, joka julkaistiin vuonna 1899. Teos on yksi Freudin merkittävimmistä kirjoituksista. Unia analysoimalla Freud uskoi löytäneensä vastauksen hysterian mysteeriiin (Mannoni 2015, 50). Tulkitsemalla unia osana analysoitavan psykoanalyysia hän löysi yleisiä periaatteita, jotka viittasivat jonkin muun voiman kuin tietoisuuden toimintaan. Tällaisia periaatteita olivat esimerkiksi ”tiivistymä” ja ”siirtymä”. Unessa esiintyvä hahmo voi olla usean hahmon yhdistelmä tai edustaa jotakin muuta. Freudin mukaan unet myös pyrkivät keinoillaan toteuttamaan toivetta (Emt., 52). Unessa ilmenevä toive liittyy johonkin lapsuuden aikaiseen haluun, jonka jokin nykyisyydessä on herättänyt (Emt., 54). Saksan termi *Wunsch* on yleensä Freudin yhteydessä käännetty suomenkielisissä käännöksissä ”toiveeksi”. Ranskankielisissä Freud-käännöksissä *Wunsch* on kuitenkin

2 Mikkel Borch-Jacobsen argumentoi kirjassaan *Remembering Anna O.: A Century of Mystification* (Borch-Jacobsen 1996, 15–16) Anna O:n tapauksen olevan psykoanalyysin perustava myytti, joka ei todellisuudessa parantanut Berthan oireita mutta loi toistettavan mallin ja narratiivin siitä kuinka psykoanalyttinen hoito toimii. Mannoni myöntää, että parantaminen ei onnistunut täysin, mutta hänen mukaansa Breuer onnistui auttamaan Pappenheimia halvaannuttavan neuroosin kanssa ja kääntämään sen ”käyttökelpoiseksi energiaksi”. (Mannoni 2015, 28.)

yleensä käännetty sanalla *désir*, ”halu”, josta tuli yksi Lacanin keskeisistä käsitteistä.

Freud jakoi teoriansa topografisessa mallissa psyykkisen kolmeen alueeseen: tiedostamattomaan, esitietoiseen ja tietoiseen. Näitä psyykkisiä alueita erotti sensuuri, jonka tehtävänä oli eri tavoin hallinnoida ja purkaa psyykkisiä ”varaumia”. Varauma tarkoittaa tiedostamattoman voiman kiinnittymistä esimerkiksi mielikuvaan tai sanaan. Varaumien hallinnointia ja purkamista Freud kutsui ekonomiaksi tai taloudeksi. (Emt., 140.) Lisäksi hän kehitti myöhemmin strukturaalisen mallin, jossa minä, yliminä ja ”se” (saksaksi *das Es*) muodostivat psyyken osa-alueita: ”se” tarkoittaa tiedostamattomien libidinaalisten voimien toimintaa, yliminä viittaa ”omantunnon” ääneen ja minä – riippuen Freudin teorian kehittelyn vaiheesta – kuvitteellisten identifikaatioiden narsistiseen ”minään”. (Emt., 152–154.) Ihmismielen toimintaa voi Freudin teorian mukaan tulkita eräänlaiseksi kiertokulukseksi tai tasapainotteluksi näiden kahden mallin ja niihin liittyvien käsitteiden välillä: mielen ”psyykkistä energiaa” hallinnoidaan sensuroimalla tiedostamattomia epämiellyttäviä ajatuksia, purkamalla varaumia oireilla, kriittisellä yliminän äänellä ja niin edelleen enemmän tai vähemmän onnistuneesti yksilön mielenterveyden kannalta.

Unien tulkinta jäi kuitenkin aikalaisten keskuudessa vähäiselle huomiolle. Freudin seuraava merkittävä teos sen sijaan sai aikaan skandaalin. *Kolme seksuaaliteoreettista tutkielmaa* (1905) sai osakseen eniten vastustusta Freudin aikalaisilta. Näissä teksteissä Freud muun muassa väittää seksuaalisuuden alkavan ja kehittyvän lapsuudesta asti ja esittää, että lasten seksuaaliviettien kautta olisi mahdollista ymmärtää aikuisten seksuaalielämää ja poikkeavina pidettyjä seksuaalisuuden muotoja. (Emt., 91–93.)

Freud kehitti teorian oidipuskompleksista, jonka jokainen ihminen käy läpi lapsuudessaan. Oidipuskompleksi on mainittu vain seksuaaliteoreettisten tutkielmien alaviitteessä, mutta se on saanut psykoanalyttisessä teoriassa merkittävän aseman. *Kuningas Oidipus* on Sofokleen tragedia vuodelta 429 eaa. Tarinan päähenkilö Oidipus tulee isänsä kuningas Laioksen hylkäämäksi, koska oraakkeli ennustaa, että lapsi tulisi tappamaan isänsä. Oidipus kasvaa tietämättömänä todellisesta identiteetistään ja lopulta traagisesti toteuttaa oraakkelin ennustuksen ja lisäksi nai äitinsä. Freudin oidipuskompleksissa tarinan esikuvan

mukaisesti tietyn ikäiselle lapselle halun kohteena on äiti kun taas isä on lapsen näkökulmasta kilpailija.³ Oidipuskompleksi tapahtuu lapsen psyykessä fantasioiden tasolla, ei todellisena kilpailuna perheessä. Freud sovelsi teoriaansa muun muassa taiteentutkimukseen ja tulkitsi Shakespearen Hamletin kokeman epämääräisen syyllisyydentunteen olevan jotakin ihmisille yleistä. Shakespearen näytelmässä Hamlet sanoo: ”Tällä tavoin omatunto tekee meistä pelkureita...” (Shakespeare 2013, 126) ja näytelmän lopussa hän hätäisesti kostaa isänsä kuoleman tappamalla setänsä. Freudin mukaan epämääräinen syyllisyys viittasi Shakespearen ikivanhaan muistoon, jossa hän on itse toiminut Hamletin tavoin tuntien syyllisyyttä halustaan (äitiä kohtaan) ja toimiessaan väkivaltaisesti (isähahmoa vastaan). (Emt., 46–47.) Oidipuskompleksin draama on eräänlainen lapsuuden fantasia ja muisto, joka rakenteistaa psyykettä ja jota ihminen toistaa tiedostamattaan. Freudin mukaan Hamlet toistaa oidipuskompleksia tappaessaan setänsä, mutta kosto kohdistuu isän sijaan setään psyyken sensuurin ja sen muiden toimintojen vuoksi (Freud 2010, 282).

Myöhemmin Freud pyrki laajentamaan teoriansa selitysvoimaa hysteriaa laajemmin ihmiselämään. Yhden yhteisöllisen elämän selitysmallin hän löysin totemismista. Antropologeja kiinnostanut totemismi näyttäytyi Freudin tulkinnassa eräänlaisena kuvitteellisen isän järjestyksenä, asetelmana, joka vastasi oidipuskompleksin teoriaa. Freudin mukaan totemismin järjestyksen loivat seuraavat säännöt tai kiellot: 1) toteemia (kuten tiettyä eläintä) ei saa tappaa ja 2) samaan toteemiin (samaan heimoon) kuuluvaa henkilöä ei voi valita seksikumppaniksi. Hän rinnasti nämä säännöt oidipuskompleksiin, josta kehkeytyi hänen teoriassaan eräänlainen yksilöiden ja yhteisöjen kehityksen perusta. Oidipuskompleksissa totemismin sääntöjä vastaavat kiellot rakenteistavat yksilön psyykettä: isää ei saa tappaa (toteemia ei saa tappaa) ja inestistä ei saa tehdä (seksikumppani on etsittävä toisen toteemin heimosta). (Mannoni 2015, 130–131.)

Freud teoretisoi, että jossakin todellisessa esihistoriallisessa hetkessä olisi ollut alkukantainen heimo, jota hallitsi kantaisä. Kantaisä hallitsi heimoa ja piti kaikkia naisia

3 Oidipuskompleksi perustuu poikalapsen fantasiassa tapahtuvaan draamaan lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Freud sovelsi samaa kilpailuasetelman peruskuviota myös tyttölapsien psyykkiseen kehitykseen. (Laplanche & Pontalis 1988, 284.) Freudin seuraaja Carl Jung (1875–1961) esitti elektrakompleksin käsitteen korvaamaan feminiinisen oidipuskompleksin, siis tyttölapsen läpikäymän version oidipuskompleksista. Freud kielsi elektrakompleksin käsitteen tarpeellisuuden, feminiininen oidipuskompleksi oli hänestä riittävä käsite. (Laplanche & Pontalis 1988, 152.)

ominaan. Lopulta heimon muut katkerat miehet tappoivat kantaisän, mutta (kanta)isänmurha asetti poikien harteille raskaan syyllisyydentunteen. Isänmurha ja syyllisyydentunne asettivat yhteisöön toteemin (isän) säännöt, jotta kukaan ei voisi enää tulla uudeksi kantaisäksi. Kantaisän myyttiä on voimakkaasti kritisoitu ja Freud itse myönsi, että sen ei ole tarvinnut olla todellinen tapahtuma, vaan kyseinen myytti toimii yhtä hyvin eräänlaisena tiedostamattomassa toimivana fantasiana. (Emt., 131–132.) Joka tapauksessa yksilöiden fantasioiden tasolla isänmurha ja inestikielto olivat keinoja jäsentää psyykettä, jotta yksilöiden mielensisäinen ja yhteisön jakama todellisuus saisivat perustan. Tiedostamattoman tasolla jokaisessa elää halu rikkoa yhteisön kieltoja vastaan, mutta rikkeellä olisi raskaat psyykkiset ja yhteisölliset seuraukset. Rikkeen halun olemassaolo tiedostamattomassa aiheuttaa kuitenkin jatkuvan epämääräisen syyllisyydentunteen. Tätä samaista syyllisyydentunnetta Freudin tulkinnan mukaan Shakespeare toisti Hamletissa.

Freud joutui maanpakoon Itävallasta natsien valtaannousun ja juutalaisen taustansa vuoksi ja kuoli maanpaossa Lontoossa vuonna 1939. Hänen tekstinsä ja psykoanalyysin yleistyminen hoitomuotona ovat tehneet hänestä yhden 1900-luvun merkittävimmistä ajatteliijoista. Hänen teoriansa ovat ajan mittaan saaneet osakseen laajaa kritiikkiä.

2.3 Ranskalainen strukturalismi

Strukturalismi on 1900-luvulla Ranskassa voimakkaasti esiin nousut ajattelusuuntaus, joka perustui Saussuren kielitieteeseen. Strukturalismi ei ollut yksi yhtenäinen liike, vaan jakautui tiukkaan tieteellisyyteen pyrkivään strukturalismiin, joka keskittyi antropologiaan, semiotikkaan ja psykoanalyysiin (Claude Lévi-Strauss, Algirdas-Julien Greimas ja Jacques Lacan), ja toisaalta ”joustavampaan” semiologiaan keskittyvään strukturalismiin (Roland Barthes, Gérard Genette, Tzvetan Todorov ja Michel Serres). Lisäksi näistä voidaan erottaa historiallista näkökulmaa painottava strukturalismi (Louis Althusser, Pierre Bourdieu, Michel Foucault, Jacques Derrida, Jean-Pierre Vernant). (Dosse 2011, 27.)

Strukturalismin yksi keskeisin teoreetikko, antropologi Claude Lévi-Strauss (1908–2009),

on kuvannut työtään Saussuren aloittaman semiologian perinteen jatkeeksi. Lévi-Straussin pyrkimyksenä oli kuvata laajasti merkkien elämää yhteiskunnissa. (Dosse 2011, 228.) Hänen tavoitteenaan oli sosiaali- ja kulttuuriantropologian avulla selittää ihmistä eri historiallisissa tilanteissa. Tästä syystä Lévi-Strauss pyrki laajentamaan tutkimusmenetelmänsä useille alueille, kuten yhteiskuntatieteisiin. (Dosse 2011, 219–220.) Hänen pyrkimyksensä oli lopulta tuoda ihmistieteet ja luonnontieteet yhteen kun tieteellinen täsmällisyys olisi saavutettu semiologian avulla (Dosse 2011, 447).

Strukturalismin tieteellisyys perustui ajatukseen, että merkkijärjestelmän tutkimus edellyttää tietyn määrän ehtoja: mahdollisimman pienten yksikköjen paikantamisen, yksiköiden äärellisen määrän, kyvyn yhdistellä niitä ja sen, että viime kädessä kaikki yhdistelmät eivät ole mahdollisia. (Dosse 2018, 17.) Puheessa nämä yksiköt tarkoittavat foneemeja, jotka ovat äännejärjestelmän pienimpiä yksiköitä. Foneemeilla on merkitystä erottava tehtävä, kuten sanojen ”sama” ja ”lama” kohdalla ”s” ja ”l” erottavat sanojen merkitykset toisistaan.

Sana ”strukturalismi” viittaa rakenteeseen. Filosofi ja strukturalismiin vaikuttanut ajattelija Michel Serres (1930–2019) määrittelee tutkimusmenetelmässään rakenteen puhtaaksi kaikesta merkitsevästä sisällöstä. Rakenne on Serresille ”määrittämättömän merkityksen kokonaisuus, joka ryhmittelee tietyn määrän perusaineiksia, joiden sisältöä ei eritellä, ja äärellisten määrän suhteita, joiden luonnetta ei eritellä, mutta joiden toimintaa ja tiettyjä seurauksia suhteessa perusainekseen määritellään” (Dosse 2011, 126). Strukturalismia on kritisoinut esimerkiksi Raymond Boudon, jonka mukaan rakenne oli käsitteenä hämärä eikä strukturalisteilla ollut mitään yhtenäistä menetelmää, jonka perusteella tätä -ismiä voitaisiin kutsua yhtenäiseksi opiksi (Dosse 2018, 132). Myös filosofi François Châtelet kirjoitti 1960-luvulla artikkelin, jossa hän väitti strukturalismin olevan pseudokoulukunta, jolla ei ole yhteistä metodologiaa (Dosse 2018, 128).

Serresin määritelmä rakenteesta on abstrakti ja melko vaikeasti ymmärrettävä, mutta nähdäkseni lyhyttä yleisesitystä varten riittävä. Kyse on sinänsä merkityksettömästä asiasta, joka saussurelaisen kielen logiikan mukaan jäsentää kielellistä tai merkityksellistä todellisuutta. Esimerkiksi saussurelainen merkki voidaan tulkita rakenteeksi, joka jäsentää

kielellisiä sisältöjä tietyin seurauksin. Mitä strukturalismin yhtenäisyyteen liittyvään kritiikkiin tulee, tutkielmani osalta strukturalismin käsite rajaa tietyn teoreettisten kysymysten kokonaisuuden, jonka kautta Lacanin tekstit ja puheet saavat ison osan merkityksestään, olivat näiden kysymysten muotoilut tai vastaukset niihin yhtenäisiä tai eivät.

Strukturalistisesta näkökulmasta subjekti, kieltä käyttävä yksilö, oli joko täysin pyyhitty pois (Dosse 2011, 83) tai ainakin heikossa asemassa suhteessa kielellisen järjestelmän toimintaan. (Dosse 2011, 84). Strukturalismi perustuu Saussuren kielitieteeseen, mutta strukturalistit tulkitsivat uudelleen myös Karl Marxin ja Freudin tekstejä. (Dosse 2011, 75.) Kaikkien kolmen teoreetikon tekstejä voidaan tulkita ihmisen pois keskiöstä siirtävinä teorioina.

Strukturalismi oli epistemologian alalla hedelmällinen, koska ihmistieteet saivat siinä kielitieteestä vahvan tieteellisen pohjan. Sosiaalista todellisuutta voitiin nyt muun muassa Lévi-Straussin viitoittamalla tiellä monien strukturalistien mielestä tarkastella eksaktien tieteiden kaltaisella tarkkuudella. Esimerkiksi Lacanin seminaareissa näkyy loogis-matemaattisen ajattelun vaikutus Borromeon solmujen ja graafien topologioiden muodoissa. (Dosse 2011, 118–119.) Loogis-matemaattisuutta voi pitää yhtenä Lacanin psykoanalyttisen teorian ihanteena, mutta teorian suhdetta eksaktien tieteiden vaatimukseen (teorian näkökulmasta kohteen tai kokeen havainnointi, testattavuus, toistettavuus ja ennustettavuus) voi pitää vähintään ongelmallisena.

Lévi-Straussin tutkimusuran tarkastelu havainnollistaa edelleen strukturalismin ydinajatuksia. Lévi-Strauss oli Belgiassa syntynyt ranskalainen antropologi, joka uransa aikana tutki Brasilian alueella elävää nambikwarakansaa. Lévi-Strauss ajatteli tiedon olevan kiinnostavaa vain jos siihen voidaan soveltaa tieteellistä mallia tai jos se voidaan muuttaa tieteeksi ja teoriaksi. Hänen näkemyksensä oli osittain peräisin August Comtelta (1798–1857), jolle tieteellisyys edellytti, että tutkimuskohde on tarkasteltavissa empiirisesti, havaittaviin tosiasioihin keskittyvän tieteen keinoin. Lévi-Strauss katsoi, että antropologia voisi luoda tieteellisen mallin kulttuurintutkimuksen pohjaksi. Lévi-Strauss tutustui uransa aikana kielitieteilijä Roman Jakobsoniin, jonka välityksellä hän omaksui

kiinnostuksen kielitieteeseen. (Dosse 2011, 41–43.) Kielitieteen avulla Lévi-Strauss kehitti antropologisen teoriansa, joka otti vaikutteita Saussuren kielitieteen periaatteista.

Erään muotoilun tiedostamattoman käsitteestä Lévi-Strauss omaksui antropologi Franz Boasilta (1858–1942), joka kirjoitti kulttuuristen ilmiöiden tiedostamattomasta luonteesta, josta Jakobson ja Lévi-Strauss keskustelivat. Boasille tiedostamaton ei tarkoittanut kuitenkaan freudilaista tiedostamatonta. Hän painotti kulttuuri-ilmiöiden tiedostamatonta luonnetta ja kielten lakien merkitystä tiedostamattomassa. (Dosse 2011, 46.) Lacanille Lévi-Straussin näkemys tiedostamattomasta oli merkittävä. Tiedostamaton tarkoitti antropologin näkemyksen mukaan ei-yksilöllistä ”elintä”, jonka kautta yksilöiden muistot saattoivat välittyä. Yksilöllisiä muistoja Lévi-Strauss kutsui alitajuisiksi, mutta tiedostamaton merkitsi ”tyhjää paikkaa jossa symbolisen funktio toteutuu”. (Dosse 2011, 151–152.) Lévi-Straussin ydinajatus on, että kielellisillä olennoilla ei ole sinänsä yhteistä historiaa, mutta kielellä on yksilöille yhteinen ja yleinen tapa toimia ja rakenteistaa todellisuutta. Tässä merkityksessä kielelliset rakenteet edeltävät yksilöitä ja ovat etusijalla sosiaalista todellisuutta tarkasteltaessa. Lévi-Straussille tiedostamattomaan kuuluivat sukulaisuusjärjestelmät, riitit, talouselämän muodot ja symboliset järjestelmät, eli hyvin laajassa mielessä sosiaalista elämää rakenteistavat ilmiöt.

Yksi 1900-luvun puolivälin ihmistieteiden keskeisistä teemoista oli inestikielto. Lévi-Strauss tarkasteli inestikieltoa yhteisöä ylläpitävänä ilmiönä. Se merkitsi hänelle luonnon ja kulttuurin saumakohtaa, joka on saussurelaisessa hengessä sopimuksenvarainen siinä, kuinka ja millainen yhteiskunnallinen järjestelmä (normit, lait) inestikiellon ympärille luodaan, mutta samalla myös luonnossa esiintyvä universaali biologinen ilmiö. (Dosse 2011, 50–51.) Imperatiivin muodossa inestikielto näyttäisi esiintyvän vain ihmisillä, mutta se koskee ja jäsentää Lévi-Straussin ajattelussa yleisempää luonnon järjestystä.

Inestikiellon funktio oli Lévi-Straussin teoriassa ylläpitää ranskalaisen sosiologin Marcel Maussin (1872–1950) määrittämien vaihdon kategorioiden kulkua: antamista, vastaanottamista ja vastaamista. Inestikielto, rajoittamalla sukupuolisuhteita, pakottaa etsimään ja vaihtamaan partnereita muualta kuin perheen tai heimon sisältä ja samalla velvoittaa kyseisen sosiaalisen vaihdon osapuolia suhtautumaan toisiinsa tietyillä tavoilla. Lévi-Strauss onnistui työssään formalisoimaan Maussin sosiaalisen toiminnan muodot ja

luomaan sukulaisuussuhteista matemaattisen tarkkoja kaavoja. (Dosse 2011, 60–61.)

Yhdistäessään Jakobsonilta saamansa saussurelaiset kielitieteelliset käsitykset ja antropologian kysymykset Lévi-Strauss päätteli, että siinä missä foneemit ovat osa kielen äänteellistä järjestelmää ovat sukulaisuussuhteet osa yhteisöllisten suhteiden järjestelmää, ja molemmat saavat merkityksensä näistä järjestelmistä. Tämä näkökulma nosti esille kielen ja kulttuurin tiedostamattomat puolet. (Dosse 2011, 52.) Lévi-Strauss tulkitsi Saussuren merkkiä asettamalla merkitsijän paikalle rakenteen ja merkityn paikalle mielen (Dosse 2011, 53). Hänen tulkinnassaan ihmismieli oli alisteinen järjestelmälle (kulttuurille), jota ihminen viime kädessä toistaa loputtomasti. Tiedostamaton puoli tarkoittaa tässä, että ihminen ei itse valitse tai välttämättä edes tiedosta, miksi hänen tulee toimia jollakin tavalla, vaan hän jo toimii sosiaalisessa vaihdossa annettujen arvojen (”lapsi”, ”poika”, ”äiti”) mukaisesti: jos olet esimerkiksi nainen, toimit kuten naiset toimivat määrättyssä yhteisön sosiaalisessa järjestelmässä.

Lacan viittaa pääteoksessaan *Écrits Lévi-Straussiin*, jonka työtä hän piti psykoanalyysin tai uudenlaisen tiedostamattoman käsitteen tieteellisenä perustuksena. Teoreetikkojen suhde oli osin vastavuoroinen, sillä Lévi-Strauss lainasi Lacanilta vieraantumisen käsitteen tukeakseen ajatusta, että ihminen siirtyy lapsuudessa kielen piiriin, joka määrittää ihmistä perustavalla tavalla. (Dosse 2011, 149.)

Strukturalismi toi ihmistieteisiin uutta intellektuaalista henkeä, mutta synkronista tutkimusta painottava suuntaus ei kyennyt vastaamaan kaikkia tyydyttävällä tavalla esimerkiksi sosiaalisen muutoksen mahdollisuutta koskeviin kysymyksiin. Vuoden 1968 kapinointi ja liikehdintä Ranskassa ei tapahtunut strukturalistien toimesta, vaan ennemminkin strukturalismia vastaan. (Dosse 2018, 145.) Moni ajattelija lopulta irtisanoutui strukturalismista. Strukturalismin suosion hiipuesssa monet teoreetikot siirtyivät tiedostamattoman kysymysten ääreltä lopulta yhä enemmän tietoisuuden kysymysten pariin. (Dosse 2018, 331.)

2.4 Lacan

Jacques Lacan tunnetaan Freudin teorian omaperäisenä kehittäjänä, vaikeaselkoisista psykoanalyttisista teksteistä ja seminaareista sekä kiistanalaisesta urasta ja persoonasta. Tässä alaluvussa tarkastelen hänen uransa merkittävimpiä hetkiä ja joitakin hänen teoriansa keskeisimpiä käsitteitä.

Jacques-Marie Lacan (1901–1981) syntyi Pariisissa ja kasvoi katolilaisessa ympäristössä, mutta hylkäsi uskonsa jo nuorena. Samalla hän hylkäsi osan etunimestään, Marien. Nuorena Lacan harkitsi poliittista uraa ja oli laajasti kiinnostunut kirjallisuudesta (mm. James Joyce), libertiineistä, äärimmäisistä kokemuksista, Friedrich Nietzschen filosofiasta ja avantgarde-taiteesta, etenkin dadaismista ja surrealismista. (Roudinesco 2014, 11–12.) Filosofi Georges Bataille oli myös Lacanille erityisen merkittävä vaikuttaja. (Dosse 2018, 249.)

Lacan aloitti uransa psykiatrina ja julkaisi ensimmäiset tekstinsä 1920-luvun loppupuolella. Vuonna 1930 hän sai valmiiksi tohtorinväitöskirjansa, jonka otsikko oli *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité* (Paranoidista psykoosista sen suhteessa persoonallisuuteen). Samalla vuosikymmenellä hän koulutettiin psykoanalyttikoksi ja esitti myöhemmin tunnetuksi tulleen teorian ”peilivaiheesta” Kansainvälisen psykoanalyttisen yhdistyksen (IPA) konferenssissa. Toisen maailmansodan aikana Lacan toimi Englannissa ja Ranskassa psykiatrina armeijan palveluksessa. Hänen työnsä teorian parissa keskeytyi, mutta joitakin tekstejä tältä ajalta päätyi lopulta hänen pääteokseensa *Écrits* (Kirjoituksia) vuodelta 1966. Sodan jälkeen Lacan tutustui muun muassa Lévi-Straussin työhön ja Saussuren teorioihin. Vuonna 1953 hän aloitti omat seminaarinsa aluksi Pariisin Sainte-Anne-sairaalassa ja myöhemmin muualla. Seminaareissaan hän kehitti teorioitaan, ja niitä kävivät kuuntelemassa psykoanalyttikoiden lisäksi monet Ranskan tuolloin vaikutusvaltaisimmista ajattelijoista. (SEP, 2018.) Lacan puhui lähes joka viikko keskiviikkoisin lounasaikaan aina vuoteen 1979 asti yhteensä kolmessa eri salissa: Pariisin Sainte-Anne-sairaalassa (1953–63), École Normale Supérieuressä (1964–68) ja oikeustieteellisessä tiedekunnassa Place du Panthéonissa (1969–79; Roudinesco 2014, 57).

1930-luvulla Lacan kävi kuuntelemassa Alexandre Kojèven Hegel-luentoja Pariisissa. Kojèven Hegel-luennasta Lacan omaksui halun käsitteen ensisijaisuuden, metafysiikan kritiikin, Hegelin herran ja rengin dialektiikan sekä ajatuksen ihmisen ja tietoisuuden siirtämisestä pois elämän keskiöstä. (Dosse 2011, 128.) Kojèven luennot myös johdattelivat häntä laatimaan teorian subjektista ja imaginaarisesta (Roudinesco 2014, 18). Subjektilla tarkoitetaan esimerkiksi kielitieteessä lauseen agenttia tai lauseen teon tekijää. Lacanilainen ihmiskäsitys liittyy ihmisen olemiseen kielellisen järjestelmän yhtenä subjektina, mutta ihminen on myös jakautunut ei-kielelliseen todellisuuteen: subjekti liikkuu näiden todellisuuksien välillä. Imaginaarisella tarkoitetaan mielensisäistä todellisuutta, jolla on yhteys kieleen samaan tapaan kuin Saussuren merkityllä (mielen sisäinen kuviteltu edustus) on yhteys merkitsijään (esim. sana).

1930-luvun psykiatrisessa työssään Lacan alkoi keskittyä ihmisten tuottamiin teksteihin ja merkityksiin. Hän kirjoitti esitelmän 34-vuotiaasta potilaastaan, erotomaanista ja paranoidista opettajasta nimeltä Marcelle. Esitelmässä Lacan kertoi tutkineensa Marcellen kirjeitä ja kiinnittäneensä erityistä huomiota niiden semanttisiin ja tyyllisiin ongelmiin. Merkittävää tässä ja hänen tulevassa työssään oli, ettei hän alistanut freudilaisia huomioita psykiatrian näkemyksille vaan ennemminkin toisin päin. (Dosse 2011, 129.) Lacanin kiinnostus ihmiseen merkityksiä luovana olentona periytyi hänelle Karl Jaspersin (1883–1969) kautta fenomenologian ja eksistentialismin perinteistä (Miller 1996, 10). Lacanin teoretisoinnin kohdetta voisi kutsua merkityksen lakien löytämiseksi (Miller 1996, 12): onko ihmisen kirjoittamasta tekstistä ja sen virheistä löydettävissä joitakin sääntöjä tai lakeja, joiden nojalla hän tuottaa omaa merkityksellistä todellisuuttaan?

Toinen Lacanille merkittävä potilas oli 1940-luvulla Jean Beaufret, joka levitti tuolloin Ranskassa Martin Heideggerin filosofiaa. Lacan omaksui käsitteitä Heideggerin filosofiasta, vaikkakin strukturalismin ydinajatuksset ja hänen oma teoriansa saivat hänet tulkitsemaan mm. poeettista kieltä Heideggerista eriävällä tavalla. (Dosse 2011, 434–435.) Heideggerin filosofiasta Lacan omaksui erityisesti ajatukset siitä, että ihminen on aina jo valmiiksi jossakin kielellisessä kontekstissa ja että ihminen projisoi itseään tulevaisuuteen suhteessa tavoitteisiinsa. (Miller 1996, 10.) Ihminen on ”tuolla” tai hän projisoi itsensä

kielijärjestelmään, jossa hänellä on ”arvo” saussurelaisessa mielessä ja paikkansa esimerkiksi Lévi-Straussin tutkimassa sukulaisuussuhteiden järjestelmässä. Hänen käsityksensä itsestään, mahdollisuuksistaan ja tulevaisuudestaan liittyvät kielijärjestelmään, johon hän projisoi itsensä.

Kehittäessään teoriaansa ja yhdistellessään eri teorioita psykoanalyttisten näkemystensä kanssa Lacan kehitti uusia psykoanalyysitekniikoita, joiden vuoksi Pariisiin psykoanalyttinen seura (SPP) ja Lacan ajautuivat lopulta välirikoon (Dosse 2011, 128, 134). Lacanin lyhyet, jopa vain minuuttien mittaisiksi jääneet psykoanalyysisessiot näyttäytyivät muille psykoanalytikoille erikoisina (Roudinesco 2014, 113). Lacan vaikuttaa vältelleen kliiniseksi käytännöksi rutinoitunutta psykoanalyysiä (Roudinesco 2014, 10), mikä on osaltaan voinut aiheuttaa konflikteja psykoanalyttisten käytäntöjen kanssa ja mahdollisesti sai Lacanin ajattelemaan psykoanalyysin teoriaa jatkuvasti uudelleen.

Sodan jälkeen Lacan oli ehtinyt kehittää omia teorioitaan ja SPP:n hajoamisen jälkeen hän liittyi vuonna 1953 perustettuun Ranskan psykoanalyysiseuraan (SFP). SFP:ssä toimiessaan Lacan liitti tavoitteensa vahvemmin strukturalistisiin näkemyksiin ja pyrki nostamaan psykoanalyysin ”kovan” tieteen tasolle. Hänen mukaansa tieteellisyyttä saavutettaisiin palaamalla Freudin teksteihin ja välttelemällä amerikkalaisia psykoanalyttisen teorian vaikutteita, joiden Lacan katsoi normalisoivan analysandeja. (Dosse 2011, 140.) Lacan neuvotteli jäsenyydestään Kansainvälisen psykoanalyttisen yhdistyksen (IPA) kanssa, mutta hänet hylättiin yhdistyksestä vuonna 1963. Hylkäämisen jälkeen hän erosi myös SFP:stä, keräsi seuraajansa yhteen ja perusti vuonna 1964 oman Ranskan psykoanalyysikoulunsa (*École française de psychanalyse*), josta tuli pian Pariisiin freudilainen koulu (*École freudienne de Paris*, EFP).

1930-luvulla Lacan kehitti teoriaansa ”peilivaiheesta”, jonka jatkokehittely jatkui tuleville vuosikymmenille. Peilivaiheen keskeinen ja strukturalismille olennainen idea on lapsen vieraantumisen itsestään hänen siirtyessään kielellisen maailmaan: kuten yllä todettiin, lapsi saa käsityksen itsestään ”tuolla”, kielellisessä järjestelmässä. Kielellis-sosiaalinen todellisuus antaa peilin tavoin käsityksen tai mielikuvan siitä, mitä subjekti on jos hän on

esimerkiksi ”lapsi.” Kieli toimii lapselle ”minän” jäsentäjänä, jonka kautta lapsi luo suhteellisen pysyvän mielikuvan itsestään. Esimerkiksi psykoottisella henkilöllä tämä epäonnistuu: ”minä” ei ole pysyvä vaan kokemus ”minästä” jää sirpaleiseksi ja kaoottiseksi. (Dosse 2011, 131.) Peilivaihe ei tarkoittanut kehitysvaihetta vaan rakenteellista vaihetta, jossa kielellinen ja imaginaarinen suhteutuvat toisiinsa (vrt. optinen malli seminaarissa 1, Lacan 1991, 75). Lacan lainasi peilivaiheen termistöä filosofi ja psykologi Henri Wallonilta, jonka nimen hän kuitenkin jätti pois teksteistään (Roudinesco 2014, 19–21). Joillekin strukturalisteista ”peilivaihe” toimi teoreettisena perustana käsitykselle kielen lävistämisestä tai jopa määrittämisestä ihmisestä.

Ennen vuotta 1953 Lacan tunsi kielitieteen lähinnä Lévi-Straussin kautta; tämän viitoittamalla tiellä hän alkoi lukea myös Saussurea ja Roman Jakobsonia. Vuonna 1957 tekstissään ”*L’instance de la lettre dans l’inconscient*” (Kirjaimen instanssi tiedostamattomassa) Lacan hyödynsi syvemmin kielitiedettä ja saussurelainen sanasto ilmaantui hänen tekstiinsä. Lacanista oli tullut Jakobsonin hyvä ystävä ja Lacan kehitti kielitieteellisiä näkemyksiään psykoanalyysiin sopiviksi. (Dosse 2011, 143.) Saussurelaisen merkitsijän ja merkityn välisen suhteen tarkastelu sai Lacanin ajattelemaan Freudia ensimmäisenä strukturalistina (Dosse 2011, 144). Freudin ja Saussuren teorioita tuntevallekaan tässä näkemyksessä tuskin on mitään kovin ilmeistä. Käyn tutkielmani edetessä läpi joitakin aiheeseen liittyviä huomioita eri käsitteiden yhteydessä.

Lacanin yhdistellessä kielitiedettä ja psykoanalyysia freudilaiset tiivistymän ja siirtymän käsitteet vaihtuivat kielitieteellisiksi metaforan ja metonymian käsitteiksi, jotka Lacan omaksui Roman Jakobsonin afasiatutkimuksista. (Dosse 2011, 91–92.) Metonymia tarkoittaa sanan korvaamista toisella sanalla, joka on kontekstinsa eli välittömän kielellisen tekstiyhteytensä puolesta korvatussanan synonyymi. Metafora tarkoittaa sanan tai ilmaisun korvaamista jostakin toisesta kontekstista lainatulla sanalla tai ilmaisulla. Metaforan ja metonymian keinot mahdollistavat esimerkiksi tietyn sanan välttämisen tai kontekstien sekoittamisen. Lacanilainen unien tulkinta keskittyy puhujan puheeseen unistaan ja siihen, kuinka unista puhuttaessa tai kirjoitettaessa käytetään kielen tyylikeinoja.

Osoituksena strukturalistisista painotuksistaan Lacan kirjoitti tekstissään *Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse* (Puhunnoksen ja kielen merkitys ja aluepsykoanalyysissä, 1953) sanojen luovan asioiden maailman ja piti Lévi-Straussia oman aikansa freudilaisia parempana tiedostamattoman tutkijana (Dosse 2011, 140–141). Kyseinen teksti irtaantui muiden aikalaispsykoanalyttikoiden näkemyksistä ja sitä voidaan pitää eräänlaisena lacanilaisen ajattelun lähtölaukauksena. Lacan tulkitsi Freudia kielitieteen termien ja kielellisten rakenteiden kautta, ja hänen tulkinnassaan freudilainen oidipaalin rakenne oli järjestelmän synkroniaan kuuluva asia, ei kasvuhistoriallinen kehityskulku. Täten Lacanin oli mahdollista väittää, että rakenne edeltää historiaa (Dosse 2011, 141): jotta voisi olla historia, on oltava kielellinen rakenne, joka ylittää mahdollistaa historian. Freudista ja monista tämän seuraajista poiketen Lacan keskittyi strukturaaliseen analyysiin, ei kehitykselliseen näkökulmaan, jossa hänen mukaansa väistämättä luodaan myyttejä. (Baas 2008, 42–43.) Historia tarkoittaa tässä yhteydessä kirjoitukseksi tai puheeksi muutettua yksityistä tai yhteisesti jaettua menneisyyttä, jossa muodostetaan kielen keinoin näkemystä tapahtumista esimerkiksi tarinoiden muodossa. Lacanin mukaan tällaisen historian kirjoittaminen edellyttää joitakin rakenteita tai sääntöjä, joita historiallistaminen noudattaa. Lacanin tulkinnassa monet freudilaiset käsitteet tulkitaan uudelleen kielellisen ja kielenulkoisen välitilassa tapahtuviksi rakenteellisiksi prosesseiksi. Lacanin kieleen sidottua tulkintaa Freudin teoriasta on kritisoitu. Psykoanalyttikko Gérard Mendel kommentoi Lacanin käsitystä tiedostamattomasta sanoen, että Lacan löysi vain esitietoisien ja oikeastaan menetti sen mikä psykoanalyysissä on ylittää erityistä eli tiedostamattoman sen freudilaisessa merkityksessä primaariprosesseina, joissa mielteet ja fantasmat toimivat, aktivoituvat ja voivat tulla torjutuiksi. (Dosse 2011, 155.)

Strukturalistisista painotuksistaan huolimatta Lacanin teoria ei ole vain kieleen ja sen mahdollisuuksiin rajattu. Vuonna 1953 Lacan kehitti RSI-järjestelmän eli kolmijaon reaalin–symbolisen–imaginaarinen, joka oli Lacanin tapa erotella Freudin ”se” eli tiettyssä mielessä ”reaalinen” viettiperusta symbolisesta tai kielellisestä järjestelmästä ja imaginaarisesta eli egon kuvitteellisesta alueesta. (Dosse 2011, 158.) Tiedostamaton liittyy Lacanin mukaan erityisesti symbolisen alueeseen (Dosse 2011, 165).

Lacanin 900-sivuinen *Écrits* julkaistiin vuonna 1966 ja tämän myötä hänestä tuli ”ranskalainen Freud” (Dosse 2011, 371). 1970-luvun lopulla Lacanin perustamassa Pariisin freudilaisessa koulussa (EFP) alkoivat kuitenkin voimistua sisäiset ristiriidat, mikä johti muun muassa monien koulun jäsenten eroamisiin. Lacan itse oli sairastunut syöpään eikä pystynyt enää pitämään koulua yhtenäisenä. Hän hajotti koulun vuonna 1980 (Dosse 2018, 453) ja kuoli seuraavana vuonna sairauteensa. Lacan jätti valta-asemansa vävyllään Jacques-Alain Millerille, jolle jäi myös yksinoikeus julkaista Lacanin seminaareja. (Dosse 2018, 455.)

”Ranskalaisen Freudin” tekstit ovat säilyneet vaikutusvaltaisina. Kritiikiltä hänen teoriansa ei ole välttynyt. Muun muassa Roudinesco kommentoi, että viimeiset kymmenen elinvuottaan Lacan kehitteli teorioita, jotka viittasivat hänen uskovan ”absoluuttiseen tietoon” (Roudinesco 2014, 14), siis jonkinlaisiin universaalisti päteviin psykoanalyttisiin teorioihin. Hänen teoriansa on joka tapauksessa osoittautunut hedelmälliseksi useilla aloilla. Monet teoreetikot ovat jatkokehittäneet Lacanin teoriaa ja soveltaneet Lacanin työtä myöhemmin relevanteilla tavoilla.

3. Tiedostamaton seminaarissa 1

Tässä luvussa selvitän mitä tiedostamattoman käsitteellä tarkoitetaan Lacanin seminaarissa 1 (1953–54). Seminaari käsittelee Freudin kirjoituksia tekniikasta. ”Tekniikalla” tarkoitetaan seminaarin otsikossa psykoanalyysin praktiikkaa. Tämä näkyy seminaarissa esimerkiksi keskusteluinäitä siitä mitä eri psykoanalyysin koulukunnat tekevät terapiatyössään ja kuinka näiden käytännöt liittyvät teoreettisiin taustanäkemyksiin.

3.1 RSI-järjestelmä optisessa mallissa

Lacan kuvaa Freudin jäljissä psykoanalyttista käsitystään ihmisestä optisen mallin avulla. Freud vertaa tietoisuuden, esitietoisuuden ja tiedostamattoman kokonaisuutta mikroskooppiin, kameraan tai ”muuhun vastaavaan” (Freud 2010, 538) havainnollistaakseen näiden toimintaa. Vertauksen perusidea on sama kuin Lacanilla. Lacanin optinen malli esittää subjektin RSI-järjestelmässä konstituivia relaatioita, joiden kautta ihmisen kokemuksellinen todellisuus muodostuu. Mallin ideaa voi verrata esimerkiksi mikroskooppiin, kuten Freudin vertauksessa: mikroskoopin okulaarin kautta ihminen näkee todellisuuden moninkertaisesti suurennettuna, mutta hän ei välttämättä tiedä, miksi hän näkee sen sellaisena. Optisen mallin ideana on esittää, kuinka RSI-järjestelmä rakenteistaa kokemusta esimerkiksi havainnossa ja miksi todellisuus näyttää sellaiselta kuin näyttää. Lacanin optinen malli saa hänen teoriassaan monenlaisia muotoiluja ja käyn sitä läpi vain pintapuolisesti. Kirjaimet R, S ja I viittaavat käsitteisiin reaalin, symbolisen ja imaginaarisen. Symbolinen tarkoittaa kielellistä todellisuutta, imaginaarinen kuvitteellista ja reaalin näiden ulkopuolista todellisuutta, johon kielellisesti ajattelevalla mielellä ei ole suoraa pääsyä.

”Subjekti” viittaa symbolisessa tunnustettuun ja toimivaan yksilöön, siis esimerkiksi nimen saaneeseen perheen jäseneseen, joka nimensä ja perheenjäsenen statuksensa vuoksi saa kielellisessä verkostossa erilaisia arvoja. Saussurelaisessa merkityksessä arvo tarkoittaa jonkin identiteettiä merkkijärjestelmässä, kuten šakissa sotilaan arvo määrittäytyy erona

muista pelin nappuloista ja suhteessa pelin sääntöihin. Merkitysten verkostossa subjekti esiintyy lausuman lausuttuna (englanniksi *enunciated*), jossa jää samalla piiloon subjektin ääntävä (englanniksi *enunciating*) puoli. Subjekti on jakautunut näiden välillä. (Safouan 2004, 76.) Lauseessa ”olen jalkapalloilija” lausutun subjekti määrittellään jalkapalloilijaksi ja ääntävä jää avoimeksi. Jonkun sanoessa olevansa jotakin hänestä jää jotakin piiloon, vaikka lueteltaisiin loputtomasti lisää tätä henkilöä määrittäviä piirteitä.

Optisessa mallissa on esitetty silmä, joka katsoo tasaista peilipintaa. Silmän näkee peilin pinnalla vaasin, jonka sisällä on kukkia. Näkymä vaasista ja kukista on kuitenkin harha, jonka luo silmältä piilossa oleva kupera peili. Kuperan peilin eteen on aseteltu erikoinen pöytä, jonka kannen pohjaan on kiinnitetty vaasi. Samaisen pöydän kannen päälle on kiinnitetty kukkakimppu, joka näyttää seisovan pystyssä itsestään. Kupera peili on aseteltu suhteessa tasaiseen peiliin siten, että kun silmä katsoo tasaista peilipintaa oikeasta kulmasta, se näkee vaasin heijastuneena kukkien päälle ja kukat näyttävät silmälle olevan vaasissa.

Kukat edustavat Lacanin teoriassa ”imaginaarista” ja vaasi ”reaalista” (Lacan 1991, 104). Silmän paikka edustaa subjektin symbolista ulottuvuutta (Lacan 1991, 80). Silmän paikasta katsova henkilö näkee tasaiselta peilipinnalta myös kuvan itsestään (Lacan 1991, 74). Tulkitsen että silmän paikasta katsova yksilö näkee itsensä koherenttina ruumiina peilin pinnalla. Optinen malli implikoi, että ihmisolento on kielellinen konstruktio siinä mielessä, että tietystä symbolisesta kulmasta katsottuna tai ajateltuna todellisuus ja itse jäsentyvät ihmiselle ymmärrettävänä ja kielellisesti jäsentyneenä kokonaisuutena. Mutta reaalin, imaginaarinen ja symbolinen eivät näytä liittyvän toisiinsa, ellei löydetä sopivaa kulmaa, josta katsoa. Optinen malli ei esitä esimerkiksi lapsen biologista syntymää ja hänen kognitiivisten kykyjensä kehittymistä. Malli esittää rakenteellista tilannetta, jossa lapsi on siirtynyt kielellis-sosiaaliseen elämänmuotoon. Toisten kanssa jaettuun kielelliseen todellisuuteen siirtyminen merkitsee eräänlaista ”kielellisen mielen syntymistä” kielen tuotteena. Kielen oppimisen yhteydessä kehittyä Saussurea seuraten merkityn paikka, joka ei ole sama kuin ihmisen mieli tai mielikuvitus, jolla ei ole kieltä, siis kielellisesti välittyntä ja ajattelevaa mieltä. Optisen mallin kuvio implikoi myös, että ei ole riittävää, että symbolinen järjestys sisäistetään, vaan se on sisäistettävä oikealla tavalla, jotta RSI-

järjestelmän osa-alueet asettuvat hyvin toisiinsa nähden. Palaan alempana kysymykseen kuinka ”hyvä” jäsentyminen tapahtuu optisen mallin teoriassa.

Merkityn paikka on kuvitteellinen, siis imaginaarinen. Egon⁴ käsite tarkoittaa yksittäisen ihmisen imaginaarista minää, joka tulkitsee merkityn paikalla todellisuutta jonkinlaiseksi. Jos palaamme mikroskooppivertaukseen, ego katsoo okulaarin läpi, mutta ei ole tietoinen siitä mikä kaikki jäsentää hänen havaintoaan, jotta todellisuus näyttäytyy sellaisena kuin se näyttäytyy egolle. Egon yhteydessä huomionarvoista on sen vaikeus erottaa imaginaarinen ja havaittu todellisuus toisistaan. Havaintoja ja kokemuksia koetaan merkityn paikalla, siis kieleen ja mielikuvitukseen sekoittuneina. Havaitessani esimerkiksi puun ”kielellinen mieleni” soveltaa havaintoon runsaasti tietoa puusta, tietoa, jota ei voi havaita mutta joka silti vaikuttaa kokemukseeni ja havaintooni puusta. Kielellis-sosiaalisen elämisen muotoon siirtymisen jälkeen on mahdotonta erottaa kielellisyyttä, kuvitteellisuutta ja kokemuksellisuutta toisistaan. Egolle imaginaarinen on osittain fenomenalisen todellisuuden kuviteltua vastaavuutta.

Subjektin ja egon käsitteet eroavat toisistaan subjektin viitatessa jatkuvasti muovautuvaan ja liikkeessä olevaan dialektiikkaan lausutun ja ääntävän subjektin välillä, kun taas ego on imaginaarinen ja kuvana kiinnittyneempi (Miller 1996, 23). Ego on eräänlainen jatkuva tila tai rajattu näkökulma ihmiselle imaginaarisessa. Lacan huomauttaa, että Freudillekin ego on ”idealisoitien massa” (Lacan 1991, 23), eli tässä yhteydessä merkityn paikalla oleva ”merkittyjen massa”.

Lacan sijoittaa egon psykologiaa edeltävälle tai psykologian piirissä tutkittavista ilmiöistä kuten tunteista tai muista erilliselle tasolle: ego on metapsykologinen (Lacan 1991, 166). RSI-järjestelmä, jossa egokin muodostuu, sijoittuu toisin sanoen lähtökohtaisesti psykologisia ilmiöitä konstituovalle tasolle ja sen osa-alueet – reaallinen, symbolinen ja imaginaarinen – ovat tässä mielessä psykologian ilmiöitä rakenteistavia ja niitä edeltäviä. RSI-järjestelmän tasot muodostavat eräänlaisen inhimillisen ajattelun ja olemisen rakenteellisen kehyksen, jonka sisällä psykologiset ilmiöt kuten muistaminen voivat tapahtua. RSI-järjestelmän tasot eivät kuitenkaan edellä biologista todellisuutta, vaan

4 Edellä olen kirjoittanut minästä, jolla voidaan tarkoittaa egoa, mutta myös lauseen subjektia. Tässä yhteydessä tulkiten ja tarkoitan egoa kuvitteellisena, mielensisäisenä käsityksenä minästä.

seuraavat sitä ihmisen oppiessa kielen.

3.2 Ego ja toinen puhe

Seminaarissaan Freudin analyysitekniikoista Lacan keskittyy pohtimaan seminaariyleisönsä kanssa erityisesti psykoanalyysin terapia- tai analyysitilannetta, joka muodostuu analysandin (analysoitavan) ja analysoijan (psykoterapeutin) läsnäolosta ja heidän vuorovaikutuksestaan. Lacan suhtautuu kriittisesti näkemykseen, jossa analyysitilanne redusoidaan kahden ruumiin, mielen tai egon väliseksi ”tässä ja nyt” tapahtuvaksi analyysityöksi. Hänen mukaansa terapiassa ei tällöin olla avoimia tiedostamattoman ”häiriöiden” mahdollisuuksille.

Lacan kritisoi seminaarissaan laajasti ”ego-” tai ”minäpsykologiaa”, joka on yksi Freudin teoriasta haarautunut psykoanalyysin muoto. Siinä keskitytään egon kehitykseen ja sen normaaleihin ja patologisiin toimintoihin. Lacanin kriittinen näkökulma perustuu hänen omaan tulkintaansa egon käsitteestä.

Yksi Lacanin esittämä kritiikki minäpsykologiaa kohtaan liittyy kielen väliintuloon analyysitilanteessa (Lacan 1991, 11). Hän erottelee aluksi menneisyyden ja historian käsitteet toisistaan. Menneisyyden käsitettä hän ei määrittele tarkemmin, mutta historian (ranskaksi *histoire*) hän määrittelee sanalliseksi muotoiluksi yksilön omasta menneisyydestä (Lacan 1991, 12). Ranskan sana *histoire* tarkoittaa myös tarinaa, mikä viittaa kielen ja tapahtumien väliseen tulkinnalliseen suhteeseen. Tapahtumille voidaan antaa kielellisessä tulkinnassa moninaisia merkityksiä. Historialla on tässä mielessä menneisyyttä muovaava tehtävä. Psykoanalyytikolle välittyy istunnon aikana vain se mitä analysoitavan ego kertoo. Jos analyysitilanne tulkitaan kahden egon väliseksi keskusteluksi tai puheeksi ja kuuntelemiseksi, molemmat egot saattavat toistaa omia tarinoitaan, jotka (kuten myöhemmin selviää) ovat muotoutuneet välttämään tiedostamattoman ydintä. Tästä näkökulmasta toisen puheen ymmärtäminen vaatii jotakin enemmän, mahdollisesti keskittymistä aukkoihin tarinassa.

Lacanille terapian keskeinen tehtävä ei ole asioiden todellisen laidan paljastaminen, vaan

se mitä yksilö *tekee* muistoillaan (Lacan 1991, 13). Lacanin mukaan terapiatilanteessa ei tulisi keskittyä tässä ja nyt tapahtuvaan puheeseen, jossa analysoitava saattaa esimerkiksi kehittää omaa kuvitteellista historiaansa tapahtumista. Oleellista terapiassa olisi ymmärtää mitä analysandi tekee muistoillaan ja tarinoillaan rakenteellisella tasolla, siis RSI-järjestelmän elementtien tasolla ja näiden keskinäisessä dynamiikassa. Terapian pitäisi lopulta pystyä myös vaikuttamaan näiden rakenteiden tasolla.

Se mitä muistoilla tehdään viittaa egon keskeiseen tehtävään. Lacanin mukaan ego on rakenteistunut oireen tavoin ja egon puheen virheiden ja lipsautusten kautta voidaan tavoittaa ”toinen puhe” (Lacan 1991, 16). Oireella Lacan tarkoittaa seminaarissaan muuten kuin kielellisesti itsensä ilmaisevaa, ruumiillista, mutta viime kädessä puheeseen perustuvaa elettä, toimintoa tai vastaavaa (Lacan 1991, 280). Lacanin vertaus oireen kaltaiseen egoon liittyy Breuerin ”piilevien ajatusten” teoriaan. Optisen mallin yhteydessä on tulkittava, että jos silmän *paikka* on symbolisessa, se koostuu monenlaisista kielellisistä normeista, säännöistä, kielloista, kasvatuksesta ja niin edelleen, siitä kuinka se on opetettu näkemään. Silmä ei ole vain ruumiin elin, vaan se näkee jostakin sosiaalisesta ”paikasta” tai näkökulmasta. Kielen seurauksena ego ei tiedä millainen tai mikä on se kielellinen kokonaisuus, jonka ruumis on oppinut ja sisäistänyt. Kieli on tässä yhteydessä deskriptiivisesti tiedostamatonta. Esimerkiksi yksilölle voi olla vaikea sanoa, miksi jonkin kulttuurisen asian näkeminen (vaikkapa seksi) on hyvin kiusallista, mutta hänen ruumiinsa reagoi nähtyyn asiaan kokemalla häpeää. Ruumiin voi ajatella sisäistäneen kielellis-sosiaalisia käytäntöjä, jotka toimivat tiedostamatta ruumiissa esimerkiksi tunteina. Tunne toteuttaa tällöin Lacanin oireen määritelmän. Deskriptiivinen tiedostamaton on, tässä yhteydessä, sisäistettyjä merkitsijäketjuja, siis esimerkiksi mitä tahansa kielellis-sosiaalisia sääntöjä tai muuta, jotka konstituovat egon. Lacanin mukaan egolla on tehtävä, ego tekee tulkinnassa itsestään eräänlaista itseä suojelevaa ja sensuroitua tarinaa (Lacan 1991, 22). Kaikki sisäistetyt merkitsijäketjut eivät ole sovitettavissa egon todellisuuteen esimerkiksi siten, että ego voisi nähdä itsensä sosiaalisesti hyväksyttynä tai nähdä itsensä suhteellisen koherenttina olentona. ”Toinen puhe” on egon sensuroimia merkitsijäketjuja, jotka eivät ole sovitettavissa egoon häiritsemättä egon suhteellista ”mielen rauhaa”. Ego on rakenteistunut oireen tavoin, koska sekin kuten oire, on ruumiiseen kiinnittynyt kieleen perustuva ilmiö, joka näyttää ”ilmaisevan itsensä” valikoituna tarinana.

Kun ego huomaa puheessa jotakin minkä se yhdistää kielen periaatteiden, kuten assosioinnin, mukaan traumaan tai ”traumaattiseen ytimeen”, se pyrkii estämään analyysityön (Lacan 1991, 22). Ihmisen ”traumaattisesta ytimeestä” Lacan puhuu Freudin käyttämän ”Signorelli”-esimerkin kautta. Luca Signorelli on renessanssimaalarin nimi, jota Freud ei kyennyt muistamaan (Freud 2005b, 13). Hän tavoitti lopulta mielessään nimen itseanalyysiin eli itseen kohdistuvaan psykoanalyysiin liittyvän assosioinnin keinoin. ”Signorelli” assosioitui Freudilla muiden henkilöiden nimiin, jotka foneemien tasolla yhdistyivät seksuaalisiin ajatuksiin ja ajatukseen erään hänen potilaansa kuolemasta. Näiden vaikeiden teemojen vuoksi Freudin ego ei kyennyt tavoittamaan nimeä ”Signorelli”. Freudin tavoin Lacan laittaa merkille, että tiedostamaton ei koskaan ilmaise itseään suoraan vaan paljastuu epäsuorasti virheiden kautta (Lacan 1991, 47–49). ”Toinen puhe” esti Signorellin nimen muistamisen ja vääristi assosiointia, koska kyseisen nimen *kirjaimet* muistuttivat tiedostamattoman tasolla Freudia traumaattisista aiheista.

Lacanin mukaan egon yksi tehtävä on ”tunnistaa väärin” (ranskaksi *méconnaissance*; Lacan 1991, 53, 62–63). Ego ja sen funktio tunnistaa väärin tapahtuu imaginaarisessa. Väärin tunnistaminen ei ole Lacanin mukaan yksilön tietämättömyyttä esimerkiksi hänen menneisyydessään tapahtuneista traumaattisista tapahtumista tai muista asioista, vaan näiden asioiden tunnustamista ja kieltämistä (Lacan 1991, 167). Väärin tunnistaminen on egon defenssi epämiellyttäviä tai traumaattisia asioita vastaan; sen tehtävänä on ylläpitää ainakin suhteellisen miellyttävää mielikuvaa itsestä. Defenssi tarkoittaa psyykkistä mekanisme, joka suojaa enemmän tai vähemmän onnistuneesti mieltä sitä järkyttäviltä tekijöiltä.

Puhetta, jossa ego kiertää loputtomasti egolle tuttuja kielellisiä maailman jäsenyyksen tapoja, egolle huomaamattomia assosiointeja ja katkoksia traumaattisen tai muun epämiellyttävän tukahduttamiseksi Lacan nimittää ”tyhjäksi puheeksi”. ”Täyttä puhetta” on hänen mukaansa sellainen puhe, jossa ollaan avoimia puheen katkoksille ja täten ”toisen puheen” paljastumiselle. Katkokset realisoivat yksilön todellisuutta kahden puheen välille jakautuneena olentona (Lacan 1991, 50). Jokainen ihminen on siis jonkinlaista olemista näiden kahden puheen välillä.

Mikäli ”toinen puhe” määritellään kuten olen esittänyt, se vastaa freudilaisista käsitteistä esitietoista paremmin kuin tiedostamatonta. Esitietoinen ei viittaa ehdottomasti tietoisuudesta pois suljettuun tietoon vaan johonkin, joka on tiedostettavissa esimerkiksi vaivaa näkemällä, kuten Freudin Signorelli-esimerkki osoittaa.

3.3 Missä tiedostamaton on?

Miksi Lacanin optisessa mallissa on pöytä, jonka pohjaan on kiinnitetty vaasi? Miksi mallissa esitetyt kukat leijuvat ilmassa? Tässä alaluvussa selitän, kuinka yksilö rakentuu Lacanin optisessa mallissa esitettyjen elementtien välillä ja missä tiedostamaton on mallissa.

Tiedostamattoman Lacan sijoittaa siihen hetkeen kun ihminen siirtyy symboliseen todellisuuteen ja sisäistää tämän. Psykoanalytikko Melanie Kleinin artikkelin ”*The Importance of Symbol-Formation in the Development of the Ego*” (1930) pohjalta Lacan argumentoi, että mikäli sosiaalisten suhteiden, toisin sanoen symbolisesti järjestettyjen suhteiden lait eivät asetu kasvatuksessa tai perheessä lapsen mieleen, eivät halut (tässä tapauksessa imaginaariset halut), ruumis ja sosiaaliset suhteet näyttäytyä lapselle koherentteina ja käsiteltävänä kuvana, vaan kaoottisina. ”Kaoottinen” todellisuus tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kuvitellut ja reaaliset asiat voivat vapaasti vaihtaa paikkaa milloin vain eikä symbolinen ”kiinnitä” todellisuutta sosiaalisesti määritellyllä tavalla miksikään, vaan se jää vapaasti ajelehtimaan. Symbolisen heikko sisäistyminen voi tarkoittaa esimerkiksi yksilön kommunikaation epäonnistumista, vaikkapa lasta, joka ei opi kommunikoimaan ja jonka kanssa ei voi kommunikoida.

Kleinin artikkelissa erään lapsen oma todellisuus on jatkuvassa muutoksessa ja sosiaalisesta näkökulmasta vieraassa ulottuvuudessa (Lacan 1991, 82). Kyseinen lapsi on erittäin vaikeissa olosuhteissa kasvanut ja käyttäytyy itselleen ja muille vahingollisesti, eikä kykene kommunikaatioon. Vasta kun lapselle alkavat selvitä perhesuhteet Kleinin analyysityön avulla (äidin rooli alkaa hahmottua lapselle ja lapsen oma rooli äitinsä lapsena), hänen maailmansa alkaa jäsentyä hänelle itselleen käsiteltävällä tavalla. Lacanin

tulkinnan mukaan tässä tapahtuu symbolisen järjestyksen sisäistämistä (lapsi tunnistaa itsensä lapsena ja äidin äitinä symbolisessa) ja samalla tiedostamattoman ”sisäistämistä”. Klein esittää artikkelissaan lapsen siirtyvän uudenlaiseen psyykkis-sosiaaliseen tilanteeseen, joka liittyy freudilaiseen oidipuskompleksiin. (Lacan 1991, 85.) Lacan ei kuitenkaan kannata oidipuskompleksin teoriaa, jossa lapsi löytää ”sisältään” perhesuhteiden draaman, vaan hänen mukaansa lapsi kohtaa perhesuhteiden merkityksen symbolisesti jaetussa todellisuudessa. Tiedostamaton liittyy hänen teoriassaan nimenomaan siihen, että subjekti siirtyy symboliseen tai löytää itsensä sieltä, ja tällöin samalla jäsennetään oma ”sisäinen todellisuus” sosiaaliin käytäntöihin perustuen.

Merkittävää Lacanin teorian kannalta on Kleinin artikkelissa myös se, että kun lapsi on alkanut sisäistää symbolista järjestystä, hänen puheestaan tulee kommunikatiivista. Lacan lainaa psykologi ja kielitieteilijä Karl Bühlerin (1879–1963) muotoiluja kielen teoriasta (Lacan 1991, 84). Kieleen kuuluvat Bühlerin mukaan 1) lausuman taso, joka merkitsee lausutun sisältöä, sekä lausuman esittäneen subjektin sosiaalista statusta. Esimerkiksi työnantajan käsky on eri kuin sama käsky työntekijän esittämänä. Myös intonaatio ja lausuman tyyli lukeutuvat samalle tasolle. 2) Lausumiin sisältyy erityinen kutsu (englanniksi *call*), joka viittaa lausuman osoittamiseen toiselle. Toiselle osoitettu lausuma sisältää käsityksen toisesta jonkinlaisena. 3) Kielellisellä tilanteella on oma kokonaisuutensa (tekstissä englanniksi *totality of the situation*). (Lacan 1991, 84.) Kleinin tapauksertomuksen lapsi ei ole sisäistänyt ”kielellisen tilanteen kokonaisuutta”. Lapsi ilmaisee itseään sanoilla jonkin verran, mutta hänen puheensa ei sisällä mitään ”kutsua”. Lapsen reaktiot hänen itse esittämiensä ilmaisujen jälkeen ovat välinpitämättömiä. Kun hän kutsuu hoitajaa, hoitaja vastaa, mutta tämän jälkeen hoitaja on lapselle yhdentekevä. Kun Klein keksii esittää lapsen leluilla perhesuhteita (kuten ”rautatieasema on äiti” ja ”lasta esittävä juna on menossa äidin luokse”), lapsi alkaakin kutsua hoitajaa, ei vain yksityisestä todellisuudesta lähtöisin vaan sävyllä, jolle oletetaan vastaus toiselta. Lacanin mukaan lapsi kommunikoi nyt tiukassa mielessä ensimmäisen kerran. (Lacan 1991, 84–85.) Oletettavasti kielellisen tilanteen kokonaisuus tarkoittaa kohtien 1 ja 2 yhtäaikaista toteutumista, jossa osapuolet tunnustavat toisensa jonkinlaisina ja tulkitsevat itse tulleensa tunnustetuiksi jonkinlaisina toisten toimesta. Kielellisen tilanteen kokonaisuus tarkoittaa siis jaettua puhetapaa, johon kuuluvat sosiaalisen kanssakäymisen tavat ja kielen

periaatteet. Lacan käyttää kielellisen tilanteen kokonaisuudesta termiä ”laki”.⁵ Käsitteenä laki viittaa esimerkiksi jonkin valtion oikeusnormeihin, eli kielellisen yhteisön kieltoihin, käskyihin ja sallittuihin tekoihin. Lacan tarkoittaa lakia yleisempänä ja tilannesidonnaisena sosiaalisena normina: kuinka tulee puhua, jotta tulee ymmärretyksi, mitä saa ja mitä ei saa tehdä, ketä ihmiset ovat esimerkiksi perhe- ja perheen valtasuhteissa. Laki tarkoittaa tällöin sosiaalisen vaihdon lakeja, sitä sääntöjen kokonaisuutta ja niitä, vaihtoehtoja, ja rajoituksia ja kieltoja, joita tietyssä kielellisessä järjestelmässä on mahdollista tehdä tai mitä on kielletty.

Lacan kirjoittaa, että ”tiedostamaton on toisen diskurssi” (Lacan 1991, 85). Diskurssilla tarkoitetaan lausetta laajempaa kielellistä kokonaisuutta, kielellistä kontekstia kielen käytön yhteydessä ja erilaisia vakiintuneita kielenkäyttötapoja esimerkiksi jossakin yhteisössä tai tilanteessa. Symbolisen järjestyksen sisäistäminen aiheuttaa todellisuuden jäsentelyn kielen kautta. Symbolisen sisäistäminen ei kuitenkaan näytä riittävän siihen, että tiedostamaton asettuisi yksilöön. Kleinin artikkelin lapsi tunsikin joitakin sanoja, mutta ”kielellisen tilanteen kokonaisuus” uupui hänen puheestaan. Tiedostamattoman asettuminen ihmiseen ei tarkoita, että yksilö esimerkiksi oppii toistamaan mekaanisesti sanoja. ”Kielellinen mieli” on elimellisesti kytkeytynyt sosiaalisesti toisiin, toisten kanssa jaettuun todellisuuteen, jonka peilikuva ego on. Egon rakentuminen ”kielellisen tilanteen kokonaisuuden” pohjalta merkitsee siirtymistä merkityn paikalle ja aiemman elämänmuodon tukahduttamista: yksilö siirtyy mikroskoopin okulaarin taakse kuvitteellisen, sosiaalisesti rakentuneen minän paikalle. Toisin asian voisi ilmaista myös niin, että yksilön tunnistavan itsensä ”väärin” kielellisenä oliona, arvona kielijärjestelmässä. Tiedostamaton liittyy sisäistetyn ja *jaetun* kielellisen tilanteen kokonaisuuden tapaan jäsentää kielellisesti kielen ulkopuolelle jäävää todellisuutta.

Mikäli ego rakentuu kielen kautta ja egolle itselleen ulkoinen todellisuus on kuvitteellista vastaavuutta egon oman imaginaarisen ja sille näyttäytyvän fenomenalisen todellisuuden välillä, kahden eri ihmisen egot eivät varsinaisesti koskaan kohtaa toisiaan: ne voivat vain koettaa viestiä toisilleen merkitysijöiden välityksellä. Tästä syystä tulkitsen Lacanin

5 Myöhemmissä seminaareissa laki on erotettu lainsäädäntöön kuuluvasta käsitteestä kirjoittamalla kielen tilanteen kokonaisuuteen viittaava käsite ”Laki” isolla alkukirjaimella. Isolla kirjoitetulla Lailla on myös muita merkityksiä. Tarkastelen käsitettä Laki vain tutkielmaani liittyvistä näkökulmista.

painottavan kielen väliintuloa terapiatyössä; egot ovat kielen etäisyyden päässä toisistaan ja pitäytyvät omiin tarinoihin itsestään. Puheessa egon kommunikoimaan symboliseen keskittymisessä on mahdollisuus aiheuttaa jotakin muutosta egoissa, koska ego konstituoituu symbolisen kautta.

Optisen mallin erikoisilta vaikuttavat piirteet, kuten pöydän pohjaan kiinnitetty vaasi tai leijuvat kukat, esittävät RSI-järjestelmän osa-alueiden suhteellista itsenäisyyttä. Ne eivät välttämättä jäsenny yksilön näkökulmasta mielekkäästi. Vertauskuvallisesti: peiliä voi katsoa väärästä kulmasta ja näkymä voi olla millainen tahansa. Kleinin tapauskertomuksen lapsen todellisuudessa symbolinen järjestys ei ollut asettunut siten, että hänen käsityksensä itsestä ja toisista olisi ollut riittävällä tavalla jaettu. Symbolinen ei toisin sanoen ollut asettunut häneen tavalla, joka saisi ”toisen diskurssin” jäsentämään hänen symbolisen, imaginaarisen ja reaalisen välisiä suhteitaan siten, että normaali kommunikaatio olisi mahdollista.

Missä tiedostamaton siis on? ”Toisen diskurssina” tiedostamaton sijaitsee sosiaalisesti jaetussa ja sisäistetyssä kielessä. Mutta, toisen diskurssi näyttää kohdistuvan sen ulkopuolelle jäävään ei-kielelliseen tai ”kieltä edeltävän elämänmuodon” jäsentelyyn. Jos ”toisen diskurssia” ajatellaan puheena tai keskusteluna jostakin, kohde josta puhutaan ei näytä olevan kielellinen, mutta se on kielellisesti jäsentyvää ja kielellistä olemista häiritsevää. Tiedostamaton ei voi olla kielestä täysin irrallinen ilmiö, mikäli ”toinen *puhe*” huomioidaan. Tietoinen mieli, ”toinen puhe” ja tiedostamaton näyttävät toimivan dynaamisesti yhdessä.

3.4 Intersubjektiivisuus ja väärintunnistaminen

Onko tiedostamaton toisen diskurssi vai onko tiedostamaton Toisen diskurssi? Englanninkielisessä laitoksessa Lacanin seminaarista 1 viitataan tiedostamattoman yhteydessä toiseen, ei Toiseen: ”tiedostamaton on toisen diskurssi” (Lacan 1991, 85). Pienellä kirjoitettu ”toinen” viittaa lacanilaisessa kirjallisuudessa imaginaariseen toiseen, siis egon kuvitteelliseen käsitykseen toisesta. Ego voi esimerkiksi olla vakuuttunut omasta todellisuudestaan ja sen läpinäkyvyydestä ja tietää varmuudella, että nuo ihmiset ovat

tietynlaisia ja toiset toisenlaisia. Pienellä kirjoitettu toinen on egon heijastus tai vastakappale (Evans 2006, 135). Isolla kirjoitettu Toinen (Emt., 135) taas viittaa symboliseen, radikaaliin toiseuteen, jota imaginaarinen ei voi kuvitella kokonaisuutena. Esimerkiksi kirjoitettuja sääntöjä, lakeja tai toisten ihmisten kehotuksia ei voida ymmärtää ja assimiloida imaginaarisessa yhtäaikaisesti: tämä symbolinen kokonaisuus sellaisena kuin kukin sen omakohtaisesti kohtaa ei ole sisäistettävissä, siitä on tehtävä jokin tulkinta.

Se, että tiedostamaton on toisen diskurssi, tarkoittaa siis, että tiedostamaton on egon vastaparien imaginaarinen diskurssi. Tämä on linjassa usean seminaarissa esitetyn muotoilun kanssa. Jos esimerkiksi tiedostamaton on määritelmän mukaan tietoisuuden ulkopuolella, emme egon tasolla ole tietoisia siitä, miksi peilaamme itseämme muihin. Lisäksi halu on määritelty toisen tai toisten haluksi, eli kuviteltujen toisten haluksi. Se, miksi haluamme sitä mitä toinen haluaa, ei ole myöskään tietoista.

Halun käsite on Lacanin teoriassa merkittävässä asemassa. Lacanilainen psykoanalyytikko Moustafa Safouan (2004) esittää, että Lacanin teoriaan halusta ja imaginaarisen luonteesta on vaikuttanut transitiivismi, psykologinen ilmiö, jossa pieni lapsi ei erota itseään toisista ryhmän jäsenistä. Esimerkiksi jos herkkuruoosta kateellinen lapsi lyö toista saadakseen tältä kuivakakun palan, edellinen saattaa kuvailla tilannetta kuin häntä itseään olisi lyöty (Safouan 2004, 8–9). Egojen imaginaarisella tasolla todellisuus on peilimäinen, eikä ole selvää kuka on peilin milläkin puolella; ego on itse kuviteltu hahmo muiden kuviteltujen hahmojen joukossa. Safouan huomauttaa myös, että halu kohdistuu tällä egojen imaginaarisella tasolla siihen mitä toinen haluaa. Tällaisen halun vuoksi egon todellisuutta luonnehtii kilpailu. (Safouan 2004, 24.)

Diskurssi on kuitenkin määritelmän mukaan kielellistä. Tiedostamaton toisen diskurssina on tällöin tulkittava vähintään symbolisen ja imaginaarisen toisen keskinäisesti punoutuneeksi näkemykseksi. Toisen ja toisen välinen erottelu tapahtuu Lacanin teoriassa vasta seuraavassa seminaarissa, joka aiheuttaa symbolisen ja imaginaarisen keskinäisen sekaannuksen seminaarissa Freudin tekniikoista. Mikäli tiedostamaton on Toisen diskurssi, egon tasolla tapahtuva transitiivismi ei tarkoita sitä tiedostamatonta, jota Lacan pyrki kuvaamaan, vaan Toisen diskurssi on erillinen symboliseen liittyvä tiedostamaton.

Lacanin teoriassa intersubjektivisuuden käsite, joka jää pois hänen myöhemmästä teoriastaan (Žižek 2008, 8), on vahvasti sidoksissa symboliseen. Dolarilta lainaamani subjektin määritelmä viittasi lausutun ja ääntävän väliseen liikkeeseen. Tämän määritelmän nojalla subjektiivisyys eli intersubjektivisuus merkitsee lausutun, siis lausumien, tasolla, tapahtuvaa vaihtoa tai jonkinlaista yhteyttä, kuten nimien yhteyttä kielijärjestelmässä.

Intersubjektivisuuden luonteen yhteydessä Lacan viittaa Hegelin ”herran ja rengin” suhteeseen, jonka Lacan omaksui Alexandre Kojèven luennoilta. Kyseinen suhde viittaa Hegelillä tietoisuuksien väliseen dialektiikkaan, jossa tietoisuudet tulevat itsetietoisiksi toistensa kautta. Jätän tämän dialektiikan tarkemman selittämisen tutkielmani ulkopuolelle. Herran ja rengin suhteessa intersubjektivisuus perustuu Lacanin mukaan negatiiviseen. Herran, eli tässä tapauksessa symbolisen säännöstön, johon esimerkiksi lapsen on sitouduttava jollakin tavalla, asema perustuu vain rengin (lapsen) antamaan tunnustukseen (Lacan 1991, 223). Dialektiikka ei toimi pelkällä imaginaarisella tasolla, jossa molemmat ovat toistensa imaginaarisia toisia. Herran on vedottava symboliseen, jossa arvojen ja statusten hierarkiat erottautuvat toisistaan: minä olen ja toiset ovat jotakin kielelliselle (herran) säännöstölle. Osapuolet tunnustavat itsensä symbolisen (herran) järjestyksessä, järjestelmän osina, kuten arvoja omaavina niminä (lapsi, äiti, eno...). Symbolisella ei ole mitään konkreettista perustaa, se perustuu vain osapuolten antamaan tunnustukseen kielijärjestelmää kohtaan.

Lacanin näkemyksen mukaan ei ole niin, että esimerkiksi perhesuhteissa yksilöt tunnustavat toistensa asemat ja sitä kautta muodostavat tavalla tai toisella toimivan yhteisön jakaen valtaa ja vastuuta keskenään ja toisaalta laajemman yhteiskunnan kanssa. Subjektien ja ympäristön välillä on ennemminkin riippuvuusuhde, joka perustuu ympäristön sisäistämiseen. (Roudinesco 2014, 30.) Tunnustussuhde voi olla tässä mielessä harhaanjohtava ilmaisu, koska sen voi tulkita vastavuoroiseksi, enemmän tai vähemmän vapaiden yksilöiden toiminnaksi. Riippuvuusuhde näkökulmasta tunnustus tarkoittaa egon olemassaoloa vain, mikäli on olemassa jokin kielellis-sosiaalinen verkosto, josta ego voi syntyä ja joka ylläpitää sen olemassaoloa.

Herran tai sosiaalisen pelin säännöt luovat eri osapuolille sosiaalisen statuksen ja säätelevät halua⁶ pelin yhteydessä, siis sitä mikä on haluttavaa. Herra tai järjestelmä itse on tietämätön tai välinpitämätön siitä, kuinka toiset varsinaisesti sopeutuvat näihin sääntöihin. Herralle riittää, että järjestelmä toimii (Lacan 1991, 223). Intersubjektiivisuudessa sisäistettävät säännöt eivät perustu esimerkiksi eläinten kuolemanpelkoon (Lacan 1991, 224) tai johonkin biologiaan redusoitavissa olevaan, eivätkä mihinkään osoitettavissa olevaan objektiiviseen asiaan tai ilmiöön, vaan kielellis-sosiaaliseen verkostoon. Herran ja rengin asetelmassa renki tunnistaa itsensä ”väärin” järjestelmän rengiksi. Tästä asetelmasta kehkeytyy ego, joka on samasta järjestelmästä riippuvainen. Edellisen alaluvun Kleinin artikkelin lapsen sisäistämä kielellisen tilanteen kokonaisuus on herran ja rengin kuvion sisäistämistä, joka luo sosiaalisen järjestyksen.

Väärintunnistaminen egon toimesta ei ole Lacanin mukaan tietämättömyyttä. Saatamme tunnistaa väärin esimerkiksi toisen kuoleman – emme siten, että luulisimme että hän on elossa, vaan siten että kiellämme hänen kuolleen (Lacan 1991, 167). On toisin sanoen mahdollista tunnistaa epämiellyttäviä asioita ja sulkea ne pois kieltämällä. Kielletyt asiat voivat palata oireina, joilla on kielellinen perusta (Soler 1996, 51), koska kieltäminen edellyttää kielellisyyttä. Egon yhteydessä voidaan kieltää egoa konstituivia asioita ja siten suojella käsitystä tai kuvaa itsestä ja todellisuudesta. Tästä huomiosta seuraa, että tiedostamattomalla on tietoa, jota egolla ei ole. Väärintunnistaminen on itsen imaginaarista tunnistamista ulkoisessa (herran pelin säännöissä) ja samalla oman todellisuuden rajaamista kieltämällä, oletettavasti sosiaaliseen peliin sopeutumisen vuoksi.

Mistä tiedän haluavani mansikkakakkua, kysyy Žižek selittäessään halun ja fantasian välistä suhdetta (Žižek 2008, 7–8). Kuvitellaan lapsi, joka on useiden (herrojen) halujen ristipaineessa, jossa huoltajat voivat toivoa häneltä eri asioita, samoin sisarukset, kaverit ja koulu ja niin edelleen. Subjekti muodostaa fantasiassaan ratkaisun näihin vaatimuksiin ja fantasia muodostaa hänen halulleen lopulta koordinaatit. Fantasian kautta ihminen tietää mitä haluta. Tällaisessa mallissa painottuu subjektin tietämättömyys siitä, mitä toiset oikeastaan tekevät hänen ympärillään, ja subjekti joutuu muodostamaan fantasiaansa

⁶ Halun käsite on Lacanin teoriassa laaja ja selitän sitä valikoiden, sikäli kuin katson sen auttavan tiedostamattoman käsitteen selittämistä.

tiedottomana siitä mihin oikeastaan osallistuu toimiessaan fantasiansa ohjaaman halun mukaisesti tai mihin kaikkeen fantasia on oikeastaan vastaus. Jokaisen on muodostettava oma fantasiansa, joka ylläpitää hänen kuvitteellista käsitystään todellisuudesta. Lacan sanoo intersubjektivisuudesta, että sitä ei luonnehdi niinkään se mitä jaetussa todellisuudessa on, vaan sitä ”rakenteistaa se mitä siellä ei ole” (Lacan 1991, 224). Jos intersubjektivisuus on pääasiassa symbolisella tasolla tapahtuvaa sosiaalista vaihtoa, siltä jää piiloon egojen, fantasioiden ja halujen tasot, jotka kuitenkin rakenteistavat sitä, kuten ääneen lausumattomat toiveet tai odotukset vaikkapa poliittisissa ohjelmissa. Tällöin näitä tasoja on etsittävä sieltä missä kyseisen poliittisen ohjelman teksti ”ei toimi”, joltain minkä ohi se hyppää tai missä tekstin logiikka pettää. Lisäksi on huomioitava, kuten Kleinin artikkelin lapsen yhteydessäkin, symbolinen tai intersubjektiviiset suhteet jäsentävät ei-kielellistä, jonka voidaan olettaa vaikuttavan jatkuvasti jollakin tavalla intersubjektiviisiin suhteisiin.

Miksi fantasia? Mikäli (kielellinen) kielellinen järjestys ei perustu aidosti mihinkään, on kielellinen todellisuus ”kiinnitettävä” jotenkin muuten. Yksilön halu on defenssi Toisen halua vastaan (Safouan 2004, 54–55). Isolla kirjoitettu ”Toinen” tarkoittaa tässä yhteydessä sosiaalis-kielellistä järjestystä. Kun toisten haluja ei voida yhdistää ja ymmärtää, eikä saada lopullista vastausta siihen mitä oikeastaan halutaan, voidaan muodostaa oma fantasia ja sitä kautta halu, joka vastaa näihin mahdottomiin toisten haluihin. Fantasian rooli jää kuitenkin seminaarissa epäselväksi tältä osin. Olennaista on kuitenkin hahmottaa intersubjektivisuuden merkitys seminaarissa 1 sosiaalisena vaihtona ja itsen tunnistamisena väärin kyseisessä vaihdossa.

Strukturalismin näkökulmasta symbolinen todellisuus voidaan tulkita ”aidoksi” todellisuudeksi ja yksilön sisäisen todellisuus vain heijastukseksi, illuusioksi itsestä vapaana toimijana, vaikka sisäinen maailma on todellisuudessa kielellisen maailman orjuuttama. Mikäli intersubjektivisuutta kuitenkin rakenteistaa se mitä siinä ei ole, on symbolinen todellisuus vähintään muiden RSI-järjestelmän osa-alueiden lävistämä. Filosofin Mladen Dolar kutsuu tätä rakenteiden ”subjektivoituneisuudeksi” (Dolar 1998, 13). Hänen mukaansa rakenteiden toimintaa ei voida lacanilaisessa teoriassa ajatella ilman subjektia tai yksilöitä. Symbolinen toimii toisin sanoen dynaamisesti esimerkiksi

yksilöiden sisäisten viettivoimien ja halujen ja fantasioiden kanssa. Toisin sanoen, jos fantasia on vastaus monenlaisiin toisten toiveisiin ja haluihin, on mahdollista, että vastaukset näihin muodostavat hyvin yksilöllisiä ja kielijärjestelmän näkökulmasta odottamattomia fantasioita. Tällöin kielijärjestelmän ja fantasian suhde on potentiaalisesti dynaaminen: fantasia ei ole täysin ennustettavissa jonkin kielijärjestelmän perusteella, koska fantasiaa muodostetaan suhteessa useisiin erilaisiin ja limittyviin kielijärjestelmiin.

Herran ja rengin dialektiikan painottaminen näyttää merkitsevän, että tiedostamaton on Toisen diskurssi, ennemmin kuin toisen. Herra ei personifoidu seminaarissa 1 selkeästi keneksikään, joten oletan, että herra on kielellinen tulkinta hallitsevista sosiaalisten sääntöjen kokonaisuudesta. Mahdottomuus ymmärtää tyhjentävästi kielellis-sosiaalisia sääntöjä, viime kädessä kielen puutteellisen luonteen vuoksi, aiheuttaa fantasian tarpeen. Jos palataan egon tarinaan itsestään, voidaan tehdä oletus, että fantasia on osa egon tehtävää muodostaa itsesään koherenttia ja hyväksyttävää kuvaa. Voidaan myös olettaa, että fantasialla on rooli Toisen diskurssissa peittää sitä mikä on ei-kielellistä.

3.5 Trauman epäselvästä roolista ja lyhyt kertaus seminaarista 1

Tiedostamaton viittaa seminaarissa 1 rajaan, joka erottaa jotakin ei-kielellistä ja traumaattista siitä, mikä kuuluu egon alueelle, merkityn paikalle:

Traumaattinen, reaalin ja tiedostamaton

----- (symbolinen, ”toinen puhe”)

ego/imaginaarinen

Traumaattista ja reaalista ei ole eroteltu seminaarissa 1, jonka vuoksi on epäselvää, onko kaikilla ihmisillä jokin ylitsepääsemätön lapsuuden trauma, joka rakenteistaa ihmisten psyykeitä, vai onko reaalin erillinen rakenteellinen asia, jota luonnehtii traumaattisuus ja josta mahdollisesti ei ”päästä yli” kuten esimerkiksi jostakin vaikeasta lapsuuden kokemuksesta on mahdollista toipua. ”Toinen puhe” viittaa kielellisiin mutta kiellettyihin tulkintoihin omasta todellisuudesta, jotka voivat palata oireina. ”Toiseen puheeseen” vaikuttaa kietoutuneen jotakin ei-kielellistä (tai traumaattista), mutta ”toisen puheen” ja ei-

kielellisen suhde jää epäselväksi seminaarissa 1.

Tiedostamattoman käsitteen tarkastelu, esittämäni tulkinnan mukaan, siirtää freudilaisen tiedostamattoman ruumiiseen asettuneen symbolisen väliintulon tarkasteluksi; esimerkiksi Freudin kantaisän myytti on tulkittava jollakin tavalla symbolisen väliintulon ja toiminnan funktioksi. Tällainen tulkinta voi tarkoittaa esimerkiksi kielellis-sosiaalisen järjestyksen sisäistämisen rakenteellisesti synnyttävän tulkintaa siitä, mitä olisi ilman tätä järjestystä. (Esimerkiksi kantaisän heimolaiset kuvittelevat, että mikäli he rikkovat omia sääntöjään, alkaa yksinvaltiaan aika; kantaisä on heille myytti, fiktio tai fantasia.), jonka voi tulkita tarkoittavan ei-kielellisen peittämistä kielellisesti tai kuvitteellisesti. Mikäli näin on, kielellinen oleminen itsessään luo rakenteensa vuoksi myyttejä RSI-järjestelmässä.

On laitettava merkille, että tiedostamaton ei ole kieltä, vaan se on Lacanin mukaan rakenteistunut *kuin* kieli (Harari 2004, 41). Seminaarissa 1 annetaan ymmärtää, että tiedostamaton asettuu ihmiseen vasta kun hän oppii kielen, mutta tiedostamaton ei ole kieltä. Tulkintani mukaan ”tiedostamaton on Toisen diskurssi” viittaa kielellisen järjestelmän tapaan jäsentää ei-kielellistä, jonka vuoksi oletan että tiedostamaton on ajateltavissa seminaarissa 1 vain kokonaisuudessa tiedostamaton, ”toinen puhe” ja ego. Kielen oppimisen jälkeen edellä listatut käsitteet näyttävät toimivan dynaamisesti keskenään, toisiinsa kietoutuneena kokonaisuutena.

4. Tiedostamaton seminaarissa 7

Seminaarissa 7 (”Psykoanalyysin etiikka”) vuosilta 1959–1960 Lacan keskittyy erityisesti etiikan ja moraalin teemoihin. Moraalin hän määrittelee velvoitteiden ja vaatimusten noudattamiseksi ja etiikka viittaa hänen mukaansa toiminnan suuntaan, jonka päämäärä on hyvä (Lacan 2008, 3). Psykoanalyysin näkökulmasta näiden lisäksi syyllisyys on keskeinen teema (Lacan 2008, 4), joka kulkee moraalin ja hyvän rinnalla. Seminaarin 7 yksi tavoite on selvittää haluun, vapauteen, syyllisyyteen, transgressioon ja nautintoon liittyvää problematiikkaa. Länsimaisessa filosofiassa nautinto ja hyvä ovat kulkeneet käsi kädessä, usein vastakkaisina näkemyksinä ja Lacan pyrkii antamaan seminaarissa oman näkemyksensä aiheesta.

Yksi keskeinen kirjallisuuden historian hahmo seminaarissa on markiisi de Sade (1740–1814). Lacanille de Sade edustaa Euroopassa 1600- ja 1700-luvuilla eläneitä libertiinejä, jotka pyrkivät vapautumaan yhteiskunnallisista ja muista ”henkisistä kahleista”, kuten moraalista. Markiisi de Sade tunnetaan teksteistä, jotka yhdistävät seksin ja väkivallan, siinä määrin, että niiden seurauksena oli kirjoittajan elinikäinen vangitseminen ja myöhemmin käsitteen ”sadismi” synty.

Lacanin näkökulmasta de Saden tekstit osoittavat, kuinka halu on yritetty vapauttaa, mutta emansipaatioyritykset eivät ole onnistuneet hävittämään vastuuntuntoa nykyihmisen harteilta. Halun vapauttaminen on Lacanin mukaan historiassa epäonnistunut (Lacan 2008, 4). Tulkitseen Lacanin tarkoittavan, että historiallisessa mielessä halua ei ole onnistuttu vapauttamaan, koska halu sinällään ei ole historiassa muotoutuva ilmiö. Halun kohteet ovat historiassa muotoutuvia, mutta halu itsessään on rakenteellinen ilmiö. Toisin sanoen halun vapauttaminen on lacanilaisesta näkökulmasta rakenteellisesti mahdotonta. Palaan halun käsitteeseen alempana.

Lacanin mukaan libertiinejä yhdistää erityinen piirre: heidän kirjoituksissaan on aina tietty uhma Toista, kuten Jumalaa, kohtaan (Lacan 2008, 5). Isolla kirjoitettu Toinen on Lacanin käsitteistössä jokaisen kohdalla partikulaarisesti toteutunut symbolinen järjestelmä (lait,

normit ym.). Millaista tahansa Toista voidaan vastustaa ja siihen voidaan myös mukautua. Esimerkiksi velvollisuuden varjolla voidaan turvautua Toiseen: ”Velvollisuus vaatii sitä. Minkä minä sille voin!” Toinen tai symbolinen järjestelmä on aina enemmän tai vähemmän jaettu, mutta tulkinta Toisesta ja suhde Toiseen voi vaihdella yksilöiden välillä.

Käyn tässä luvussa läpi seminaarissa 7 ilmaantuvia tiedostamattoman kannalta tärkeitä käsitteitä. Yksi keskeinen käsite on *das Ding*, jonka selitän vasta lopuksi. Ennen *das Dingin* selittämistä käyn seminaarin 11 pohjalta läpi käsitettä ”objekti pikku-a”. Tulkintani mukaan objekti pikku-a on neutraalimpi käsite kuin *das Ding*. Objekti pikku-a auttaa hahmottamaan Lacanin symbolista – tai kielellistä tasoa – ja tiedostamatonta yleisellä tasolla. *Das Ding* viittaa muun muassa erilaisiin erotiikan ja väkivallan teemoihin, joiden tarkastelu ohjaisi tutkielmani ohi yleisemmästä tiedostamattoman käsitteen esityksestä. Aloitan luvun seminaarista 7 symbolisen todellisuuden perustavasta Lain käsitteestä ja etenen kohti edellä mainittuja käsitteitä, jotka voidaan tulkita välittäviksi tekijöiksi symbolisen todellisuuden ja ei-kielellisen reaalisen välillä.

4.1 Laki

Laki, jonka Lacan kirjoittaa isolla alkukirjaimella, ei viittaa oikeustieteeseen tai lain pykäliin, vaan symbolisen Lakiin. Lapsen siirtyessä symboliseen hänen todellisuutensa alkaa toimia symbolisessa Laissa. Havainto, kuten jonkin näkeminen, ei ole hänelle enää vain fenomenaalinen, vaan se on myös kielen välittämä. Se, missä tämä välittyminen tapahtuu, on Toisen diskurssi, jota Lacan kutsuu myös tiedostamattomaksi.

Tiedostamattomaan kuuluu Laki, jossa sijaitsevat kielelliset säännöt ja mahdollisuudet (kuten assosiointi, metafora ja metonymia), jotka nivoutuvat yhteen sosiaalisen elämän sääntöjen kanssa (vrt. kielellisen tilanteen kokonaisuus seminaarissa 1).

Žižek (Žižek 2008, 291–292) lainaa filosofi Gilles Deleuzea (1925–1995) selittäessään Lakia. Deleuze tulkitsee Immanuel Kantia ja lakia seuraavalla tavalla: Kantin filosofiassa laki ei perustu Hyvään vaan Hyvä lakiin. Lailla itsellään ei ole substanssia, vaan se on puhdas muoto. Seminaarin 1 yhteydessä määrittelin ”lain” sosiaalisen vaihdon mahdollisuuksiksi ja rajoituksiksi tietyssä kielellisessä järjestelmässä. Puhtaana muotona

laki merkitsee ennakkoehtoja, jotka kielellis-sosiaalinen oleminen asettaa itselleen, esimerkiksi kuinka voi muodostaa ymmärrettäviä lauseita jotta on mahdollista kommunikoida. Kun ”lakia” tällaisessa merkityksessä ajatellaan muotona, sillä ei ole perustaa, se on vain muoto. Muotona laki ei perustele itseään, se vain on jonkinlainen sääntöjen kokoelma. Sosiaalisen elämän sääntöjä, kuten normeja, tarkasteltaessa lain perustan puutteen vuoksi kieliyhteisön jäsenet eivät voi koskaan olla *täysin* varmoja, onko jäsen toiminut oikein suhteessa lain sääntöihin. Lain häilyvän luonteen vuoksi ihmisen kohtalo on kokea epävarmuutta ja epämääräistä syyllisyyttä. Žižek tulkitsee, että tässä on ensimmäistä kertaa filosofiassa esitetty laki tiedostamattomana. Tiedostamattoman hän yhdistää Lain ytimessä olevaan tyhjiöön tai puutteeseen, jolla näyttää olevan vaikutuksia yksilöihin kuten epämääräisenä syyllisydentunteena. Kirjoitan jatkossa ”lain” sijaan ”Laista”.

Perusteettomana Laki ei ole ainoastaan epävarma. Lisäksi Laki on Žižekin mukaan tyhjä lupaus: ”Toimi näin ja...” Lacanin käsitys Laista liittyy Freudin oidipuskompleksiin ja Freudin teoksessa *Toteemi ja tabu* luomaan myyttiin kantaisästä. Freudin kantaisän myytti on tarina alkukantaisesta ihmisten heimosta, jota hallitsi kantaisä. Kantaisällä oli oikeus heimon kaikkiin naisiin. Kantaisän pojat olivat kateellisia isälle ja lopulta tappoivat hänet. Myytin mukaan kantaisän tappaminen aiheutti pojissa valtavan syyllisydentunteen, joka vahvisti isän valtaa. Syyllisydentunteesta tuli heidän heimoaan ohjaava uusi laki: kukaan ei saisi enää koskaan tulla uudeksi kantaisäksi. (Freud 2001, 166.) Lacanin tulkinta Freudin myytistä on myytin aseman vahvistaminen myyttinä: kantaisää ei ole koskaan ollutkaan (Lacan 2008, 380). Kantaisä on fiktio, joka seuraa Lain asettamisesta. Lain asettaminen merkitsee kiellon asettamista, joka luo fiktion siitä mitä tuon kiellon rikkomisesta voisi seurata: Lain rikkomisesta voisi seurata kantaisän asema, siis kaikki valta ja yksinoikeus seksuaalisiin kumppaneihin. Toisin sanoen Lain tyhjä lupaus: ”Toimi näin ja...” pitää sisällään fantasian siitä mitä Lain rikkomisesta voisi seurata ja fantasian siitä mitä taas Lain noudattamisesta seuraa. Seuraus on kuitenkin vain myytti, jonka tietty Laki kehystää: jos kantaisän pojat seuraavat heidän Lakiaan, naiset jaetaan tasan ja väkivaltaa ei tapahdu (miksi näin olisi?), tai jos Lakia rikkoo, se tarkoittaa jossakin mielessä paluuta kantaisän aikaan.

Lain tai symbolisen järjestyksen rikkominen näyttävät tematisoivan lacanilaisen reaalisen, siis sen mitä Lain ”tuolla puolella” on. Merja Hintsan mukaan filosofi Jacques Derridan (1930–2004) Lacan-kritiikin ydin liittyy Lacanin tapaan palauttaa viime kädessä reaalinen – kielelle mahdoton elementti – kielellisiin rakenteisiin, jolloin symbolinen lopulta määrittää myös symbolisen ulkopuolen (Hintsan 1998, 239). Kritiikki näyttää osuvalta erityisesti Lacanin varhaisen teorian kohdalla, jossa reaalisen käsitettä ei määritellä kovin selkeästi. Tämän kritiikin vuoksi on kysyttävä, muodostaako lacanilainen tiedostamaton kuitenkin subjektin ja subjektin kielellisen todellisuuden välisen ykseyden, joka viittaa mahdollisuuteen selittää ihminen tai subjekti täysin. Mitä tarkemmin Lain ulkopuolinen voidaan selittää, tematisoida tai muuten ottaa kielellisesti haltuun, sitä vahvemmin lacanilaista teoriaa voidaan tulkita ”totalisoivana” teoreettisena systeeminä, joka pyrkii asettamaan todellisuuden kielellisyydelle alisteiseksi.

Derridan kritiikki Lacania kohtaan on painokas. Hintsan katsoo kuitenkin kirjassaan *Mahdottoman rajoilla* (1998), että Derridan ja Lacanin teorioilla voisi olla mahdollisuus hedelmälliseen keskinäiseen dialogiin. Hintsan tulkitsee Lacanin tiedostamattoman teorian olevan rajankäyntiä reaalisen ja symbolisen ratkeamattomassa saumakohdassa, jossa ”lacanilainen halu jää kiertämään ilman lopullista kiinnityspistettä” (Hintsan 1998, 245). Ajatus rajankäynnistä merkitsee ei-kielellisen (reaalisen) vaikuttavan kielijärjestelmään, joka epäonnistuu jatkuvasti ei-kiellisen integroimisessa osaksi kielijärjestelmää. Ei-kielellisen ja kielellisen suhdetta on tarkasteltava edellä mainituista syistä. Mitä sitten ovat reaalinen ja halu?

4.2 Onko halun objekti kielijärjestelmälle ulkoinen vai sisäinen?

Tässä alaluvussa pyrin selittämään mitä Lacanin käsitteellä ”objekti pikku-a” tarkoitetaan. Objekti pikku-a on keskeinen käsite, jonka avulla Lacanin käsitteet reaalinen ja halu voidaan hahmotella.

Lain ulkopuolella on reaalinen, siis ”ei mitään” tai ei mitään kielellistä, mutta johon halun käsite kytkeytyy. Miten voi haluta jotain mitä ei ole? Reaalinen on ulkoistettu pois egon itseään koskevasta tulkinnasta, mutta reaalinen palaa loputtomasti objekti pikku-a:n

muodossa. Voimme ajatella lapsen syntyvän maailmaan biologisena olentona tai organismina, joka vähitellen oppii kielen. Kielen piiriin siirtyessään lapsi tunnistaa itsensä väärin kielellisenä konstruktiona ja alkaa tulkita todellisuutta – ajatella – kielellisesti. Ruumiillisena olentona hänen ajatteluunsa sisältyy jokin ylimäärä, joka ei ole kielellistä: reaallinen. Objekti pikku-a merkitsee reaalista sellaisena kuin se tunkeutuu yksilön todellisuuteen ei-kielellisenä, mahdottomana elementtinä, jota ei voi kielellisesti selittää.

Objekti pikku-a on erikoisella tavalla yksilön sisäistämisen kielijärjestelmän sisäisen ja ulkoisen välillä. Objekti pikku-a on toisaalta kielen ulkopuolinen, mutta se on myös kielellisesti kehystyvää kielen ulkopuolisuutta. Objekti pikku-a viittaa puutteeseen kielijärjestelmässä, joka lacanilaisessa teoriassa häiritsee jatkuvasti symbolista ja toisaalta pitää symbolisen liikettä yllä. Esimerkiksi Lain yhteydessä viimekätisen perusteen puute merkitsee puutetta kyseisessä kielijärjestelmässä, joka toisaalta mahdollistaa Lain erinäisten sääntöjen kyseenalaistamisen ja toisaalta tarpeen toistaa näitä sääntöjä. Puute luo myös tyhjän kohdan, joka ammottaa selittämättömänä Lain ytimessä. Lain poistaminen ei korjaa tilannetta, sillä se tarkoittaisi kielen hävittämistä, joka tarkoittaisi myös subjektin ja egon häviämistä. Tämä outo ei-kielellinen puute palaa jatkuvasti yksilölle kielijärjestelmien aukoista. Kielellisesti kehystyvänä puutetta voi ajatella esimerkiksi anomaliana jossakin tieteellisessä teoriassa, siis epäkohtana, jota kyseinen kielijärjestelmä ei pysty selittämään. Kyseinen kielijärjestelmä kehystää puutteen tai sijoittaa sen jonnekin suhteessa itseensä.

Objekti pikku-a on ”ylimäärää”, jota kielijärjestelmän ”seurauksena” kehkeytynyt ego ei kykene sisäistämään itsestään. Objekti pikku-a ”ylimääränä” voi palata egolle tai subjektille esimerkiksi ruumiillisena ”outona” tai selittämättömänä kokemuksena, koska siinä palaa osa reaalisesta egolle hänet konstituoivan kielellisen todellisuuden rajallisuuden vuoksi. Esimerkin vuoksi palaan kantaisän myyttiin. Kuvitellaan yksi kantaisän heimon pojista, joka noudattaa säntillisesti heimonsa sääntöjä (älä tapa toista heimoon kuuluvaa, naiset eivät kuulu kenellekään yhdelle miehistä). Unessa hän näkee itsensä rikkomassa molemmat säännöt. Herätessään unesta hän toteaa: ”Onneksi se oli vain unta!” (vrt. Žižek 1992, 16.) Ego, joka ylläpitää itsestään suhteellisen koherenttia ja sosiaalisesti suhteellisen hyväksyttävää kuvaa kieltää itsestään ”vain unena” sen, mitä omasta ruumiista ja mielestä

on yön aikana noussut esiin. Esimerkin unella on erityinen sisältö, joka liittyy kyseistä subjektia konstituivaan Lakiin (hänen tulkintaan yhteisönsä säännöistä). Kantaisän heimolaiselle juuri unessa esiintyneiden sääntöjen rikkomisella on erityinen fantastinen ulottuvuus: hänen ruumiinsa hallitsematon reaalinen palaa hänelle itselleen Lain tuolta puolelta. Herätessään hän selittää itselleen Lain rikkomisen ”vain unena” ja vahvistaa näin kuuluvuutensa kyseisen sosiaalisen järjestyksen piiriin. Objekti pikku-a on tässä yhteydessä tiettyä ulkoisuutta, joka on ongelmallista sisäisyydelle ja samalla se on ylimäärittynyt ja tässä tapauksessa kyseinen fantasia on kiellettävä.

Objekti pikku-a:n ja puutteen merkitys on yhteydessä Lacanin halun käsitteeseen. Puute kielijärjestelmässä näyttäytyy subjektille menetyksenä, koska puute huomataan tai tulkitaan aina jälkikäteen. Jotta puutteen voi huomata, sitä on edellettävä jokin kielijärjestelmä, jossa puute voi ilmetä. Missä puute ilmenee määrittää halua. Dolarin sanoin, tiedostamaton halu on jälkikäteen tulkinta jostakin, mikä ei toiminut (Dolar 2006, 150–151, myös Žižek 1992, 12). Toisin sanoen, ego pyrkii hallitsemaan kaoottista reaalista, joka palaa subjektin sisäistämisen kielijärjestelmän puutteista. Egolle nämä puutteet ilmenevät esimerkiksi haluttavina fantasioina siitä mitä ymmärrettävän kielijärjestelmän tuolla puolen voi olla ja toisaalta puutteet voivat edustaa jopa uhkaa hänen nykyiselle todellisuudelleen, sillä ne ovat hänen kielellisen järjestyksensä tuolla puolen. Halu kiertää jotakin uhkaavaa, ja jonkinlaista epäkohtaa kielijärjestelmässä.

Elokvakriitikko ja -ohjaaja Pascal Bonitzer kirjoittaa Alfred Hitchcockin elokuvasta *Ulkomaankirjeenvaihtaja* (1940), jossa tuulimylly, jonka siivekkeet kiertävät vastatuuleen, toimii merkinä, joka kääntää tilanteen nurinkurin ”perverssinä elementtinä” (Bonitzer 2010, 22). Sosiaalinen järjestys ja Laki alistavat subjektin, joka merkitsee subjektille tulkintaa itsestä jotain menettäneenä. Subjekti elää aina jonkin Lain (kielen) alaisena, mikä tarkoittaa subjektin elävän aina hänen reaalistaan tukahduttavassa todellisuudessa. Reaalisen tukahduttamisen etu on suhteellisen hallinnan saavuttaminen egona, ja sen haittana voidaan ajatella subjektin jakautuneisuutta, joka ilmenee tulkintana itsestä jotain menettäneenä. Kyseisen tulkinnan aiheuttaa puute, joka luo fantasian⁷ vaikkapa ”täyteydestä”, esimerkiksi kantaisästä, hahmosta, jolta ei puutu mitään. Kyseinen fantasia

7 Baasin mukaan objekti a luo subjektille fantasman (Baas 2008, 19–20).

luo tulkinnan toisaalta omasta vajaavaisuudesta ja toisaalta haaveen täyteydestä. Täyteys tai se miltä ei mitään puutu voi ilmetä ”perverssinä”, hillittömänä kaikkivaltiaan hahmona, kuten kantaisänä. Bonitzerin kirjoittama ”perverssi elementti” viittaa tilanteeseen jossa huomataan että tämän hetkinen sosiaalinen järjestys ei toimi jollakin tavalla ja ilmenee puute. Puute palauttaa esimerkiksi fantasian muodossa sen mitä järjestelmä itse ei ole voinut sanallistaa itselleen. ”Perverssi” koska fantasia voi esittää olevansa ”täysi” ja puutteeton, toisin kuin subjekti, jolle puutteeton näyttäytyy kuin jonakin joka ei koskaan olisi menettänyt mitään (vrt. fantasia kantaisästä).

Mikäli subjektit ovat jakautuneet, vieraantuneet itsestään ja tunnistaneet itsensä väärin siirtyessään symboliseen, symbolinen todellisuus muodostaa heille apriorisia sääntöjä, joita Laki edustaa (kielen säännöt ja sosiaaliset säännöt). Lacanilaisessa teoriassa Laki on kuitenkin lähtökohtaisesti ”epäpuhdas” tai patologinen”, koska sitä häiritsee sisäinen puute ja puutteeseen liittyvä halu. Mitä Lain tuolla puolella on ja miksi sillä on jokin vaikutus inhimilliseen elämään?

4.3 Insestihalu ja halun objekti

Tutkielmani taustoituksen yhteydessä mainitsin insestikiellon yhtenä 1950- ja 60-lukujen keskeisistä kysymyksistä ranskalaisessa ajattelussa. Lévi-Straussilla insestikielto merkitsi luonnon ja kulttuurin yhtymäkohtaa. Seminaarissa 7 Lacan tulkitsee Freudin käsitettä *das Ding*, joka Lacanin tulkinnassa viittaa luonnon ja kulttuurin saumakohtaan. *Das Ding* (ranskaksi *la Chose*, englanniksi *the Thing*), joka voidaan suomentaa ”Asiaksi”⁸, on Freudin käsite, jonka Lacan yhdistää myös Immanuel Kantin ”olioon sinänsä” (*Ding-an-sich*).

Lacan tulkitsee, että Freudin kehityspsykologisessa teoriassa *das Ding* on äiti ja incestinen halu on lapsuudessa kehittyvä lapsen halu äitiä kohtaan. Lacanin näkökulmasta *das Ding* on tiedostamattoman tasolla äärimmäinen päätepiiste, jossa kaikki halu on tyydytetty ja vaatimuksen (englanniksi *demand*) todellisuus päättynyt. (Lacan 2008, 81–82.) Vaatimus

8 Käytän saksankielistä muotoa koska Asia on tavallinen sana ja sekoittuu tekstissä esimerkiksi lauseen alussa isolla alkukirjaimella kirjoitettavaan sanaan ”asia”.

on Lacanin teoriassa tarpeen tyydyttämisen vaatimista. Esimerkiksi lapsen vaatiessa ruokaa hänen vaatimansa asia on sellainen, joka voidaan antaa toiselle. Halu sen sijaan on kielijärjestelmän puutteen luoma eikä sillä ole objektia sellaisenaan. Äiti tai muu määritelty halun kohde on myytti (Hintsa 1998, 250), jonka ”olemassaolo” on fantasian tasolla, fantasioituna objektina (ks. Safouan 2004, 56). Lacanilaisen käsitelögiikan mukaan halun kohteen tavoittaminen tarkoittaisi kielen puutteeseen uppoutumista, mikä taas merkitsisi kielen häviämistä (siirtymistä reaaliseseen) tai kielijärjestelmän puutteen katoamista, josta seuraisi subjektin näkökulman vaihdos hänen suhteessaan todellisuuteen. Näkökulman vaihdos merkitsisi subjektin kielijärjestelmän näyttäytymistä subjektille itselleen puutteettomana. Palaan jälkimmäiseen huomioon markiisi de Saden yhteydessä.

Mikäli halun tiedostamaton kohde sijaitsee reaalisessa, se on subjektin eheyden tai tasapainon vuoksi pidettävä kielellisen etäisyyden päässä Lacanin mukaan. Seminaarissa 7 Lacanin tulkitsemana Freudin käsite ”mielihyväperiaate”⁹ tarkoittaa etäisyyden pitämistä *das Dingin* Lakiä noudattamalla (Lacan 2008, 84). Halun kohteeseen ei voida päästä suoraan, koska 1) kohde ei ole jokin tavoitettava asia ja 2) kohde kuuluu reaaliseseen, joka on määritelmän mukaan traumaattista, koska se on uhka kielellisen subjektin olemassaololle, siis jotakin kielen ulkopuolella ”olevaa”. Lacanin mukaan tiedostamaton on symbolisen funktio joka palauttaa yksilölle merkin jota mielihyväperiaate saa yksilön etsimään (Lacan 2008, 15). Kielijärjestelmien puutteellisuuden vuoksi jostakin (puutteesta) ilmestyy erityinen merkki, esimerkiksi fantasioitu objekti. Kyse on merkistä *das Dingin* tilalla, joka pitää *das Dingin* kielellisen etäisyyden päässä. Tiedostamattoman halun kohde näyttää siis olevan verhottu kielellisesti ja mielihyväperiaate viivästyttää halun kohteen tavoittamista loputtomasti pitämällä sen kielellisen etäisyyden päässä, mikä samalla ylläpitää subjektin halua sekä suojaa subjektia reaaliselta.

Edelliseen liittyen Hintsa muotoilee osuvasti psykoanalyttisen etiikan periaatteen: ”Sinulta ei puutu mitään, koska puutteesi on mahdollisuusehtosi.” (Hintsa 1998, 268.) Hieman monimutkainen teoria *das Dingistä* tarkoittaa ihmisen kiertävän jotakin haluttavaa kohdetta kielellisen etäisyyden päästä, sillä jos hän tavoittaisi halunsa kohteen, hänen

9 En käsittele tutkielmassani laajemmin Freudin käsitettä mielihyväperiaate. Tutkielmani kannalta on riittävää huomauttaa, että *das Ding* on Lacanin ajattelussa sekä mielihyvän tai nautinnon ja mielihyvän mahdollinen lähde. Käsitellen näitä huomioita tarkemmin alempana.

halunsa lakkaisi olemasta. Ihminen etsii tätä halun kohdetta tai merkkiä siitä, jotta voisi ylläpitää haluaan. Jos kantaisän heimolainen päätyisi itse kantaisän asemaan, realisoituessaan hänen fantasiansa lakkaisi olemasta ja hänen olemisensa tällä tasolla olisi uhattuna. Tulkintani mukaan mielihyväperiaatteen mukainen kielellinen etäisyys tarkoittaisi heimolaiselle kantaisän aseman välttämistä, mutta aktiivista fantasiointia tästä asemasta, jota hän voi toteuttaa varoen esimerkiksi rituaalien yhteydessä tai vaikkapa muulla tavalla henkilökohtaisessa elämässään. Kielellisen etäisyyden pitämisen idea on säilyttää Lakia tukeva fantasia *das Dingistä* tai objekti pikku-a:n avulla, jolloin heimolaisen todellisuus säilyy sellaisenaan ja hänen olemassaolonsa ”halunsa subjektina” on turvattu. Heimolaisen puute, jonka hänen fantasiansa on ”paikannut”, on hänen mahdollisuusehtonsa. Objekti pikku-a on reaalisen ja symbolisen välillä oleva saumakohta joka luo fantastisen ulottuvuuden kielen ja ei-kielellisen välillä, kun *das Ding* on reaalisen puolella täysin kielen tavoittamattomissa.

Lacanin teorian subjektia ei tarkkaan ottaen luonnehdi subjektin pyrkimys siihen, mikä hänelle on hyvää tiedostamattoman tasolla, jos hyvän ajatellaan tarkoittavan halun kohdetta, *das Dingiä*. Subjektin rakenteeseen kuuluu ennemminkin subjektin epävarma ja häilyvä suhde halunsa kohteeseen, koska halun kohde on myös subjektin olemassa oloa uhkaava elementti ja hänen olemassaolon ehto. Käyn seuraavassa alaluvussa joitakin seminaarissa 7 esitettyjä äärimmäisiä esimerkkejä, jotka havainnollistavat mm. subjektin ja nautinnon suhdetta.

4.4 Halun objekti ja nautinto

Voiko *das Dingiin* suhtautua eri tavoin? Miten *das Dingistä* voi nauttia, jos se on myös mahdollinen uhka subjektin olemassaololle? Subjektin on pidettävä etäisyys reaaliseen/*das Dingiin*, mutta tämä ei tarkoita, että etäisyyttä voitaisiin pitää vain yhdellä tavalla.

Seminaarissa 7 tarkastellaan markiisi de Saden kaunokirjallisia tekstejä, joissa kipu ja nautinto yhdistyvät.

Yksi nautinnon muoto, josta Lacan puhuu seminaarissa 7, on perversio. Lacan puhuu perversiosta käyttäen toisinaan ranskaksi muotoa *père-version* eli ”isä-versio”. de Saden

tekstien kirjoittajan näkökulma voidaan tulkita lacanilaisittain perverssiksi. de Saden kaunokirjallisissa teksteissä on usein hahmoja, jotka sadistisesti pahoinpitelevät muita hahmoja. Samaiset hahmot tyypillisesti hallitsevat tilanteita totaalisesti, toisin sanoen he sijoittavat itsensä Toisen asemaan, siis he itse ovat ja ruumiillistavat sosiaaliset säännöt. Žižek tulkitsee samantyyppisen tilanteen toistuvan esimerkiksi totalitaristisessa kommunismin muodossa, jossa johtaja(t) ei(vät) toimi itsenään vaan ”kansan tai historian tahtona”, siis Toisena. Hän/he ovat se kielellinen järjestelmä, joka pyrkii hallitsemaan todellisuutta. (Žižek 2010, 221.) Sanaleikki perversio/”isä-versio” viittaa kielijärjestelmän puutteen tai halun kohteen täyttämiseen esimerkiksi itsellä (vrt. kantaisän heimolainen, joka tulee itse kantaisäksi). ”Isä” tarkoittaa tässä yhteydessä Lacanin tulkintaa freudilaisesta lapsen fantasian tasolla tapahtuvasta kilpailusta äidin suosioista isää vastaan. ”Isä” on lapselle hänen fantasiassaan ylivoimainen kilpakumppani fyysisesti ja hänellä on äidin suosio. Isällä on myös käskyvaltaa perheessä, eli häntä voidaan ainakin patriarkaalisessa perheessä ajatella lapsen ruumiillistuneena Toisena. Luvun alussa mainitsin de Saden uhmasta Toista kohtaan, joka tarkoittaa Toisen (”isän”) paikan uhmaamista ja ottamista.

Perverssin nautinto ei ole ongelmattonta. Sadelaisen sankarin ja pervertikon tapauksessa kyseinen hahmo ei itse tiedä mitä hän itse tekee, mutta lacanilaisen analyysin nojalla on mahdollista pohtia, kuinka tämä hahmo jäsentää todellisuuttaan: mikä on hänen Toisensa (hänen kohdallaan toteutuva sosiaalinen järjestys) tai millainen on hänen suhteensa Toiseen ja kuinka hän suhteutuu puutteeseen Toisessa.

Tiedostamaton ei ilmene suoraan, mutta tekstin diskurssia ja tekstin sisäisiä tekoja tarkastelemalla voidaan pohtia, mitä sadelaisen hahmon tiedostamattomassa saattaa tapahtua. Ilman puutetta sadelaiset ”sankarit” ovat Toisen instrumentteja. Heille ei ilmene puutetta vaikkapa itsensä ajoittaisena epäilynä, joten he toimivat Toisen nimissä kuin pakosta. Mikäli puutetta ei ole, ei ole myöskään vaihtoehtoja. Heitä ohjaa mm. de Saden käsite Korkein Paha, jonka Lakia/lakia he toteuttavat. Korkein Paha on näiden hahmojen Toinen. Heidän tai Toisen näkökulmasta puute siirtyy koneistoon sopimattomiin subjekteihin. (Žižek 2010, 220–221.) de Saden ”sankarit” ovat eräänlaisia loisia, joiden kielellinen koneisto toimii vajavaisten subjektien puutteesta, jonka vuoksi he rankaisevat

näitä jatkuvasti. Tiivistetysti sadelaisen ”sankarin” tiedostamattomassa Toinen tai sosiaalinen järjestys (Korkein Paha) ohjaa heitä ja kielellisen järjestelmän puute on siirretty toisiin ihmisiin. Toiset ihmiset, erityisesti uhrin, näyttävät antisankareille puutteellisina ja huonompina, mutta samalla heillä on jotakin selittämätöntä, kielijärjestelmälle ulkoista, joka lumoo antisankarit ja ajaa antisankarit jatkuviin hyökkäyksiin toisia ihmisiä kohtaan. Erikoista tässä kuviossa on se, että uhma Toista kohtaan ei onnistu. Sadelaiset sankarit onnistuvat pilkkaamaan muun muassa Jumalaa ja yleisesti moraalialia, mutta sadelaiset sankarit näyttävät menettävän itsemääräämisoikeutensa, jolloin heistä tulee heitä itseään pakottava Toinen ja he elävät toisten puutteesta.

Tiedostamattoman käsitteen kannalta on oleellista, että sadelaisille subjekteille on mahdollista ottaa erityinen ”nautinnon” positio tiedostamattoman diskurssin sisällä. Heidän toimintansa ja diskurssinsa jäsentävät tietyllä tavalla ”kielellisen tilanteen kokonaisuutta” tai herran ja rengin asetelmaa siten, että puute ja halu asettuvat tiedostamattoman tasolla tiettyyn paikkaan. Seminaarissa 7 tiedostamattomasta kumpuaa outo nautinnon mahdollisuus suhteessa puutteeseen, joka saa subjektit ohjautumaan puutteen luoman halun mukaisesti.

Moustafa Safouan huomauttaa, että lacanilaisessa teoriassa halu on defensi Toisen halua vastaan (Safouan 2004, 55). de Saden sankareiden ”virhe” näyttää olevan oman halun saattamisessa yleiseksi Laiksi, joka paradoksaalisesti hävittää heidän oman halunsa haluna (yksityisenä fantasiana) ja tekee halusta määrävän Lain. Toisin sanoen sadelaisista sankareista tulee heidän itsensä Toinen. He lakkaavat olemasta jakautuneita subjekteja ja samaistuvat asetettuun lakiin. Vaikka laki näyttää olevan heidän haaveidensa muovaama laki, heistä tulee heidän omaa lakiaan toteuttavia koneita. Lacanin teoria vaikuttaa implikoivan, että säilyttääkseen suhteellisen autonomiansa, subjektin on säilytettävä etäisyys Toiseen omassa yksityisessä fantasiassaan. Entä jos yksityinen fantasia toteutuu jonkun muun toimesta itselle, eikä sitä toteutakaan itse?

Lacan kertoo seminaarissaan alun perin Freudin esittämän tarinan Emmasta (Lacan 2008, 90–91), joka pelkäsi kaupoissa, että hänen vaatteilleen nauretaan. Psykoanalyysin aikana Emma muisti, että murrosikäisenä häntä oli vaatekaupassa ahdistellut vanhempi mies

nipistämällä Emmaa ja ahdistelu oli traumatisoinut hänet.¹⁰ Lacanin mukaan Emman suhde *das Dingiin* on huono, mikä ilmenee hänen fobiana mennä kauppoihin. Jos *das Ding* on halun kohde ja Lacan liittää *das Dingin* Emman traumaan, saiko Emma mitä halusi ja traumatisoitui sen takia? Slavoj Žižek (Žižek 2008, 240–241) kirjoittaa fantasioista ja kuvitteellisesta henkilöstä, joka seksuaalisissa fantasioissaan nauttii sadomasokistisesta seksistä, jossa hän itse on alistuvassa roolissa. Žižek kysyy, eikö väkisinmakaaminen toteuta tällaisen subjektin fantasian? Žižekin vastaus kuuluu: ei, ja tilanne olisi kaksin verroin pahempi jos näin tapahtuisi henkilölle, joka yksityisesti haaveilee tämän kaltaisista tilanteista. Tällaisessa tilanteessa ei ainoastaan rikottaisi yksilön ruumiillista koskemattomuutta väkivaltaisesti, vaan lisäksi hänen perustava yksityinen fantasiansa olisi hyökkäyksen kohteena. Žižekin esimerkki implikoi, että hyvä suhde *das Dingiin* olisi sopivan (kielellisen) etäisyyden pitävä suhde, jossa ikään kuin turvallisen välimatkan päästä voidaan nauttia (itselle) jostakin (itselle) äärimmäisestä. Esimerkiksi seksisuhteessa jossa sovitaan yhdessä säännöistä. Sopimisen vuoksi *Das Ding* pysyy kielellisen etäisyyden päässä ja kielen kehystämänä elementtinä, josta subjekti voi nauttia. *Das Ding* on tällöin fantasian ei-kielellinen ydin, johon subjektilla on affektiivinen suhde (Fink 1997, 95). Affektiivisella tarkoitan, että *das Ding* on jokin, joka lataa merkitysijöiden ulkopuolelta mielihyvän ja mielihyvän tunteita esimerkiksi muistoihin tai sanoihin. Affektiivisuus erottaa kyseessä olevan fantasian pelkästä kuvittelemisesta. Halun kohteena *das Ding* on nautinnollinen hyvä tai tuskainen paha, tai jotakin näiden väliltä riippuen millaisessa tilanteessa sitä lähestytään.

Lacan huomauttaa, että tiedostamattomassa ihminen valehtelee itselleen kiertääkseen *das Dingiä*. Valehtelu on tällä tasolla defensi (Lacan 2008, 90). *Das Ding* sensuroidaan jo tiedostamattoman tasolla. Tulkitsen tästä syystä *das Dingin* kuuluvan reaaliseen. Oletan tiedostamattoman luovan eräänlaisen ”perustavan fantasian”, joka on affektiivisesti vahvasti latautunut, mutta joka toimii kuitenkin minimaalisena suojana kielen ulkopuolista ja subjektille mahdotonta todellisuutta kehystävänä verhona. Mikäli tätä fantasiaa loukataan, egon todellisuus voi traumatisoitua. Esimerkiksi tietoisuudella voi olla yksi käsitys itsestään, mutta unessa tietoisuuteen voi tunkeutua tiedostamattomasta tarina villin lännen lainsuojattomasta rötöstelijästä. Herätessään tietoinen mieli torjuu unen ”vain

10 En ota kantaa ovatko Freud tai Lacan ymmärtäneet Emman todellista tilannetta. Käytän esimerkkiä vain pohtiakseni *das Dingiä*.

unena”. Uni on vale, joka on hyvin yksilökohtaista kieleen perustuvaa fantasiointia *das Dingin* ympärillä. Vaikka yksilö tiedostamattoman halunsa tasolla haaveilisi olevansa lainsuojaton, hän tuskin tahtoisi halunsa realisoituvan (hän joutuisi todella elämään menneisyydessä, lain ulkopuolella, ehkä tappamaan toisia ja kuolemaan jonkin kylän sheriffin toimesta). Tiedostamaton halu on defensi, joka suojaa egoa reaaliselta ja Toiselta, kuten aiemmin kirjoitin.

Tiedostamattoman tasolla tapahtuvan valehtelun vuoksi seminaarissa 7 tiedostamaton on egon ja *das Dingin* välillä kietoutuneena Toiseen:

Das Ding/reaalinen

Tiedostamaton kietoutuneena Toiseen

Tietoisuus/ego

Kuvio on melko monimutkainen: yksilö on sisäistänyt Toisen (kielen omakohtaisesti), minkä seurauksena hänelle on kehittynyt ego. Rakenteellisesti ego ”kärsii” puutteesta, jonka ego kokee ”menetyksenä”. Puute on todellisuudessa Toisen puute, siis kielijärjestelmän puute. Kielellis-sosiaalisen järjestykseen siirryttäessä ego on estynyt kokemasta itseään yhtenäisenä, koska egon konstituoivat ei-kielellinen ruumis ja Toinen, joiden välinen suhde on tiedostamattoman toiminnan aluetta. Egon paluu jakautuneisuutta edeltäneeseen tilaan merkitsisi paluuta reaaliseen, siis tilaan ennen kieltä, joka hävittäisi egon, mutta samainen tila näyttäytyy egolle ”menetetyn” palauttamisena. Reaalinen on mahdoton egolle, koska se on kielen ulkopuolella, ja siksi se ”verhotaan” valehtelemalla itselle tiedostamattoman tasolla esimerkiksi fantasialla, myytillä tai unella¹¹. Esimerkiksi kantaisän heimolaisille heidän yhteisönsä säännöt eivät ole vain sääntöjä, vaan niiden taustalla on fantasia kantaisästä, jota heimolaiset pitävät loitolla noudattamalla sääntöjään. Fantasia palauttaa heimolaisille suhteellisen koherentin maailmankuvan kehystämällä kielellisesti reaalisen myytillä. Tulkintani mukaan samankaltaisesti tapahtuu myös yksilötasolla: yksilöiden fantasiat muodostuvat suhteessa reaaliseen ja Toiseen, joista

¹¹ Fantasioita, myyttejä ja unia olisi syytä tarkastella erillisinä ilmiöinä, mutta tutkielmassani pyrin antamaan yleisemmän tulkinnan tiedostamattoman roolista Lacanin ajattelussa.

muodostuvat ”intiimit”, sisäiset ja yksilölliset todellisuutemme. Näihin kajoaminen väkivaltaisesti, kuten Žižek kirjoittaa masokistisista fantasioista haaveilevan henkilön yhteydessä, voi rikkoa yksilön tavan jäsentää hänen todellisuuttaan. Fantasioiden funktiona on näissä molemmissa tapauksissa (kantaisän heimolaisen ja masokistin kohdalla) ylläpitää egon todellisuutta pitämällä halun kohde etäisyyden päässä fantasiassa, ei purkautumalla hallitsemattomasti fantasian ”rajojen yli”. Lisäksi näissä tapauksissa säilytetään oma *nautinto* suhteessa reaaliseseen tai ylläpidetään subjektin elämää johon on sisällytetty pieni pala reaalista, joka pysyy suhteellisesti hallinnassa, vaikkakin se näyttää olevan subjektia ohjaava voima.

Lacanin teoriassa *das Ding* on oudosti sekä halun kohde että se on rinnastettu subjektia uhkaavan reaalisen kanssa. Tulkintani mukaan *das Ding* on sekä kammottavan että haluttavan paikalla, koska se ”ilmenee” kielijärjestelmän puutteen kohdalla. Puutteen paikalla ilmenevä asia ei ole kielellisesti määritelty, ja siksi se on subjektille uhkaava. Toisaalta puute on fantasialla ”paikattu”, joka mikä näyttäytyy subjektille oman ”menetyksensä” mahdollisena paikkaajana, hänen halunsa kohteena.

Lopputulema *das Dingin* kiertämisen teoriasta on seuraavanlainen: subjekti elää Toisen tai yhteisön sääntöjen mukaisesti, mutta etsii henkilökohtaista keinoa nauttia Lain ulkopuolisesta asiasta muodossa, joka ei viime kädessä aidosti uhkaa Toista ja Lakia, jotka konstituivat subjektin. Subjekti tulee osaksi Toista löytäessään halunsa kautta ”itselleen tilaa” yksityisessä fantasiassaan. Hän välttää omasta näkökulmastaan Toisen absoluuttisen vallan perustamalla oman halunsa ja siten tavoittamalla yksilöllisen etäisyyden Toiseen. Žižek käyttää esimerkkinä Robert Altmanin elokuvaa *M.A.S.H.* (1970), jossa sotilaat käyttäytyvät toisin kuin sotilaan olettaisi toimivan (käyttävät huumeita, tekevät kepposia ja niin edelleen), mutta näiden rikkeiden ansiosta he ylläpitävät Toista, siis armeijan toimintaa ja sen tehtävää. Tässä mielessä Altmanin elokuva ei ole antimilitaristinen, kuten sitä usein tulkitaan, vaan sen hahmot onnistuvat löytämään etäisyyden Toiseen ja siten toteuttamaan Toisen tehtävää. Henkilökohtaisen etäisyyden puuttumista Žižek vertaa Stanley Kubrickin *Full Metal Jacketin* (1987) ensimmäisen näytöksen sotilaaseen, joka samastuu armeijan kersantin hallintaan ja käskyvaltaan ja lopulta ampuu kersantin ja itsensä. (Žižek 2008, 26–27.) Kyseinen subjekti ei löytänyt keinoa toimia kersantin käskyiltä (Toiselta) piilossa

vaikkapa yksityisissä fantasioissa, toisin kuin *M.A.S.H.*:in sankarit jotka keksivät keinoja rikkoa sääntöjä yhdessä irrallaan Toisen käskyvallasta (ainakin olevinaan).

4.5 Lyhyt kertaus seminaarista 7

Seminaarissa 7 Lacan tarkastelee tiedostamatonta prosessina, joka ”valehtelee” subjektille itselleen luoden myyttejä ja fantasioita, joiden funktiona on ylläpitää subjektin elämää ja egoa sellaisenaan. Tiedostamattoman toiminta osittain suojelee subjektia kielen ulkopuoliselta egolle mahdottomalta todellisuudelta samalla mahdollistaen erityisiä nautinnon mahdollisuuksia. Lacanin teorian nautinnon erityisyys on siinä, että halun tai nautinnon kohdetta ei kuulu tavoittaa, vaan subjektit nauttivat siitä etäisyyden päästä, kiertäen halun mahdotonta kohdetta. Seminaarissa 7 näyttäisi olevan kaksi sensuurin tasoa: tiedostamattoman sensuroima halun kohde ja mahdollisesti esitietoisien sensuroima tiedostamaton, koska jos tiedostamattoman tasolla subjekti valehtelee itselleen (yksi sensuuri) ja tiedostamaton on mahdollisesti unessa esitietoisuuden ja tietoisuuden sensuroimaa (toinen sensuuri).

de Saden tekstien yhteydessä Lacan tarkastelee perverssin positiota subjektin, Toisen ja halun suhdeverkostossa. Sadelainen ”sankari” kieltää oman jakautuneisuutensa Toisen ja ruumiin välillä ja hän asettaa omat sääntönsä itseään ja kaikkia muita hallitseviksi säännöiksi. Tiedostamattoman tasolla tämän ”sankarin” kielijärjestelmän puute siirtyy toisiin ihmisiin ja ”sankarin” silmin katsottuna he näyttävät ansaitsevan vain loputtomia rangaistuksia.

Seminaarissa 7 ei ole kyse lapsuuden traumasta, joka hallitsisi ihmisten elämiä, vaan *das Ding* tai reaalin muodostavat subjektin traumaattisen ytimen. Traumaattinen ydin on verhottu fantasiolla ja se toimii subjektin halun kohteena ja uhkaavana elementtinä subjektille. Tiedostamaton näyttää olevan jotakin kielen ja *das Dingin* välillä tapahtuvaa, osittain kielellistä muotoutumista, jossa halu konstituoituu, sekä josta subjektin elämä voi saada erityistä nautintoa.

Seminaarin 7 yksi tavoite on antaa tarkastelutapa moraalien ja etiikan kysymyksiin psykoanalyttisesta näkökulmasta. Lacanin teoriassa hyvä on *das Dingin* paikalla häilyvänä kohteena, jota tavoitellaan ja vältetään yhtäaikaaisesti pyrkimällä nauttimaan *das Dingistä* subjektille ”turvallisen etäisyyden päästä.” Moraalin Lacan liittyy Toisen ja Lain sääntöihin, joiden kautta subjekti rakenteistuu. Lacanin näkökulmaa moraaliin ja etiikkaan määrittää jonkinlainen nautinnon ja halun sääntely, jonka funktio on ylläpitää subjektin elämää.

5. Lopuksi

Tutkielmani tavoite on ollut selvittää, mitä Lacan tarkoittaa teoriassaan tiedostamattoman käsitteellä seminaareissaan 1 ja 7. Tiedostamattoman käsite on ongelmallinen, sillä Lacanin mukaan tiedostamattomasta voidaan päätellä vain epäsuorasti jotakin, sen vaikutusten kautta.

Seminaarissa 1 lacanilainen subjekti tai ihminen on kielen tuottama. Subjekti varastoi oppimaansa kielellistä todellisuutta ruumiiseensa, jonka perusteella hän muodostaa käsitystä itsestään, toisista ja todellisuudesta hyvin laajassa merkityksessä. Subjektin deskriptiivisesti tiedostamaton koostuu seminaarissa 1 hänen kielellisesti rakentuneesta todellisuudestaan, joka tarkoittaa esimerkiksi muiden ihmisten kanssa jaettuja sosiaalisia käytäntöjä, normeja ja kieltoja. Substantiivina tiedostamaton kuitenkin yhdistyy ja eriytyy kielellisestä verkostosta jonakin traumaattisena, ei-kielellisenä, joka tunkeutuu subjektin puheeseen ”toisena puheena”.

Optisen mallin yhteydessä Lacan puhuu siitä, kuinka tiedostamaton on sisäistetty lapsen siirtyessä kielen piiriin. Sisäistäminen ei tarkoita ainoastaan kielen oppimista, vaan laajemmin ”kielellisen tilanteen kokonaisuuden sisäistämistä”, joka merkitsee sosiaalisen järjestyksen ja kielen sääntöjen sisäistämistä, sekä itsen ja toisten tunnistamista osana jaettua kielijärjestelmää. Tässä kielellisessä järjestyksessä subjektit tunnistavat itsensä väärin ja väärintunnistamisen kautta heille konstituoituu omat egot eräänlaisina ”idealisaatioiden massoina”.

Minäpsykologian ja optisen mallin yhteydessä Lacan teoretisoi, että tiedostamattoman toiminnassa ei ole kyse ainoastaan varastoituneesta kielellisestä tiedosta, vaan tiedostamattoman tavoista jäsentää rakenteellisia tasoja (RSI). Terapiatyössä tämä tarkoittaa että egojen puheet eivät välttämättä tavoita rakenteellisia tasoja, vaan mikäli näihin tasoihin pyritään vaikuttamaan, on terapiatyössä kiinnitettävä huomiota ”toiseen puheeseen”.

Seminaarissa 1 reaalinen on selkeästi vähemmän merkityksellinen käsite kuin Lacanin myöhemmässä tuotannossa. Lacan puhuu traumasta seminaarissa 1, joka näyttää tarkoittavan traumaattista kokemusta. Traumaattinen kokemus ei ole sama asia kuin kokemuksesta riippumaton reaalinen traumaattisena tasona, joten seminaarissa 1 jää epäselväksi, onko ihmisillä tiedostamattomassa jokin traumaattinen kokemus ja onko kaikilla sellainen vai kuuluuko tiedostamattomaan rakenteellisesti jotain traumaattista.

Seminaarissa 7 Lacanin käsitys tiedostamattomasta on muuttunut. *Das Dingin* käsite, jota olen tulkinut käsitteen objekti pikku-a:n kanssa, on kielellisen todellisuuden ytimeen kuuluvan puutteen teoretisointia. *Das Ding* kuuluu kielelle ulottumattomiin jäävään alueeseen äärimmäisenä halun objektina tiedostamattomassa. Objekti pikku-a tarkoittavaa kielen ulkopuolelle jäävän todellisuuden ja kielellisen todellisuuden saumakohtaa. Toisin sanoen, seminaarissa 7 teoretisoidaan kielen rajoilla olevaa todellisuutta erillisenä ja rakenteellisenä tasona, jossa tiedostamaton operoi. Lacan tulkitsee seminaarissa 7 muun muassa markiisi de Saden kaunokirjallisia tekstejä, millaisen aseman tekstien antisankarit ottavat suhteessa heidän tulkintaansa kielellisestä todellisuudesta ja sosiaalisesta järjestyksestä (Toisesta), millainen tämä järjestys on ja kuinka siinä suhtaudutaan kyseisen kielijärjestelmän puutteeseen. Verrattuna seminaariin 1 tiedostamaton näyttäytyy sosiaalisesti dynaamisena ilmiönä, joka mahdollistaa erilaisia positioita subjektin, Toisen ja halun asetelmissa, ja jotka luovat erityisiä subjekteja (tai heidän tapojaan nauttia halun objektista). Seminaarissa 7 painotetaan nautintoa toisin kuin seminaarissa 1. Lacanin teoriassa subjektit kiertävät mahdotonta halun objektia (*das Ding*), joka konstituoii subjektien elämiä tiedostamattomasta lähtöisin.

Lacanin teoriassa tiedostamattoman ontologinen status on vähintään kyseenalainen. En käsitellyt tutkielmassani ontologiaa eksplisiittisesti, mutta yhdeksi keskeisimmäksi kysymykseksi minulle muodostui: missä tiedostamaton on? Mikä on se tiedostamattoman *taso*, josta Lacan ja lacanilaiset puhuvat, ja mitkä säännöt tällä tasolla pätevät? Miksi voidaan esimerkiksi puhua halusta tiedostamattoman tasolla, ja miten se eroaa haluamisesta jollakin muulla tasolla? Mitä tarkoittaa, jos joku haluaa jotakin tiedostamattoman tasolla? Haluaako hän todella sitä? Parhaiten tätä tiedostamattoman tasoa havainnollistaa nähdäkseni väite: ”Ihmisen todellisuus on kielellisesti välittynyt.”

Kun tälle väitteelle esitetään kysymys: ”Mikä tai kuka tekee tätä välittymistä ja mitä tässä välittymisessä tapahtuu, ennen kuin siitä tulee välittynyttä?” keskustelemme tiedostamattoman tasosta. Toinen, reaalinen, imaginaarinen, symbolinen, tiedostamaton, halu, objekti pikku-a ja *das Ding* ovat kielellisesti välittyvän olemisen ja toiminnan teoreettisia käsitteitä, jotka hahmottavat sitä kokonaisuutta josta käsin edellä esitettyihin kysymyksiin voi etsiä vastauksia.

Lähteet

Baas, Bernard (2008): *Asia, ääni ja aika*. Suomentanut Kaisa Sivenius. Helsinki: Loken kirjast.

Borch-Jacobsen, Mikkel (1996): *Remembering Anna O.: A Century of Mystification*. Translated by Kirby Olson. New York: Routledge.

Bonitzer, Pascal (2010): "Hitchcockian Suspense". Teoksessa Slavoj Žižek (toim.): *Everything You Wanted to Know about Lacan (But Were Afraid to Ask Hitchcock)*. London: Verso, 15–30.

Breuer, Josef ja Freud, Sigmund (2000): *Studies on Hysteria*. Translated by James Strachey. New York: Basic Books.

Copjec, Joan (2015): *Read My Desire: Lacan Against the Historicists*. London: Verso.

Culler, Jonathan (1994): *Ferdinand de Saussure*. Suomentanut Risto Heiskala. Helsinki: Tutkijaliitto.

Dolar, Mladen (1998): "Cogito as the Subject of the Unconscious". Teoksessa Slavoj Žižek (toim.): *Cogito and the Unconscious*. London: Duke University Press, 11–40.

Dolar, Mladen (2006): *A Voice and Nothing More*. Cambridge, MA: MIT Press.

Dosse, François (2011): *Strukturalismin historia 1*. Suomentanut Anna Helle. Helsinki: Tutkijaliitto.

Dosse, François (2018): *Strukturalismin historia 2*. Suomentanut Anna Helle. Helsinki: Tutkijaliitto.

Evans, Dylan (2006): *An Introductory Dictionary to Lacanian Psychoanalysis*. London:

Routledge.

Fink, Bruce (1997): *The Lacanian Subject – Between Language and Jouissance*. New Jersey: Princeton University Press.

Freud, Sigmund (2001): *Totem and Taboo – Some Points of Agreement Between the Mental Lives of Savages and Neurotics*. Translated by James Strachey. London: Routledge.

Freud, Sigmund (2010): *The Interpretation of Dreams*. Translated by James Strachey. Philadelphia: Basic Books.

Freud, Sigmund (2005a): *Civilization and Its Discontents*. Translated by James Strachey. New York: W.W. Norton & Co.

Freud, Sigmund (2005b): *Arkielämämme Psykopatologiaa*. Suomentaneet Martti Takala ja Marjatta Santala. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Harari, Roberto (2004): *Lacan's Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*. New York: Other Press.

Hintsala, Merja (1998): *Mahdottoman Rajoilla*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Johnston, Adrian (2018): "Jacques Lacan". Teoksessa Edward N. Zalta (toim.): *Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2018 Edition)*. Luettu 25.5.2020. (Tarkka osoite: <https://plato.stanford.edu/entries/lacan/>)

Lacan, Jacques (1991): *The Seminars of Jacques Lacan, Book 1: Freud's Papers on Technique*. Translated by John Forrester. New York: W.W. Norton & Co.

Lacan, Jacques (2006): *Écrits*. Translated by Bruce Fink. New York: W.W. Norton & Co.

Lacan, Jacques (2008): *The Seminars of Jacques Lacan, Book 7: The Ethics of*

Psychoanalysis. Translated by Dennis Porter. London: Routledge.

Lacan, Jacques (1998): *The Seminars of Jacques Lacan, Book 11: The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*. Translated by Alan Sheridan. New York: W.W. Norton & Co.

Laplanche, Jean & Pontalis, Jean Bertrand (1988): *The Language of Psychoanalysis*. London: Karnac Books.

Mannoni, Octave (2015): *Freud: Theory of the Unconscious*. London: Verso.

Miller, Jacques-Alain (1996): "Lacan's Orientation Prior to 1953 (I–III)". Teoksessa Richard Feldstein, Bruce Fink & Maire Jannus (toim.): *Reading Seminars I and II*. Albany, NY: State University of New York Press, 3–38.

Pietikäinen, Petteri (2013): *Hulluuden historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Roudinesco, Élisabeth (2014): *Lacan in Spite of Everything*. London: Verso.

Safouan, Moustafa (2004): *Four Lessons of Psychoanalysis*. New York: Other Press.

Saussure, Ferdinand de (2014): *Yleisen kielitieteen kurssi*. Tampere: Vastapaino.

Soler, Colette (1996): "The Symbolic Order (I–II)". Teoksessa Richard Feldstein, Bruce Fink & Maire Jannus (toim.): *Reading Seminars I and II*. Albany, NY: State University of New York Press, 39–55.

Shakespeare, William (2013): *Hamlet*. Suomentanut Matti Rossi. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Žižek, Slavoj (2008): *The Plague of Fantasies*. London: Verso.

Žižek, Slavoj (2010): "In His Bold Gaze My Ruin Is Writ Large". Teoksessa Slavoj Žižek

(toim.): *Everything You Wanted to Know about Lacan (But Were Afraid to Ask Hitchcock)*.
London: Verso, 211–272.

Žižek, Slavoj (1992): *Looking Awry*. London: The MIT Press.